

Pavestrød og europæisk storpolitik

1159—70

AF

JØRGEN QVISTGAARD HANSEN

NÆSTEN ti års skisma indenfor romerkirken bragtes til ophør ved indgåelsen af Mignano-aftalerne mellem pave Innocens II og kong Roger II af Sicilien i 1139. Den politiske forståelse, der hermed var skabt, skulle blive af overordentlig betydning for kurien i det følgende halve århundrede. Ganske vist var forholdet til kong Konrad III af Tyskland fortsat godt, men det stod klart, at den indre tyske magtkamp ville være en hindring for effektiv støtte til pavemagten, og et samarbejde mellem paven og Sicilien måtte nødvendigvis indebære muligheden for en spænding i forholdet til Tyskland. I slutningen af 1140'erne forsøgte Roger II at skabe en siciliansk-fransk alliance rettet mod Tyskland, mens Konrad III arbejdede på at etablere et tysk-byzantinsk samarbejde med front mod Sicilien. Korstogsfiaskoen og Konrads sygdom var imidlertid medvirkende til, at ingen af disse planer blev realiseret. En ny spænding i det pavelige forhold til Sicilien efter 1150 tvang Eugenius III til i højere grad end tidligere at tage hensyn til Tyskland.

I februar 1152 døde kong Konrad III; hertug Frederik af Schwaben valgtes enstemmigt til hans efterfølger. Tronskiftet skulle få afgørende konsekvenser for forholdet til kurien. Mens Konrads forsigtige politik havde været præget af abbed Wibald af Stablo, møder man allerede i meddelelsen til paven om valget en ny, selvbevidst kurs, som blev afstukket af bisp Eberhard af Bamberg. Kongen lod meddele, at han agtede at genskabe kejserdømmet og lovede at forsvare kirken, men han anmodede ikke om pavelig godkendelse af sit valg. Ingen pavelige legater viste sig i Tyskland i hans første regeringsår; den diplomatiske for-

De danske forhold er gjort til genstand for behandling i »Regnum et sacerdotium. Forholdet mellem stat og kirke i Danmark 1157-70«, *Middelalderstudier* tilegnede Aksel E. Christensen, 1966, s. 57-76.

bindelse synes afbrudt. Imens konsoliderede kongen sig overfor den tyske kirke, bl. a. ved at gøre sin indflydelse gældende ved besættelsen af ærkesæderne i Köln og Mainz. Kurien stod uden muligheder for indgriben.

Omkring årsskiftet 1152-53 førte tyske gesandter forhandlinger i Rom om rammerne for en aftale mellem konge og pave. Den endelige overenskomst blev indgået i marts 1153 i Konstanz. Paven opnåede tilsagn om hjælp mod den oprørske romerske adel og mod Sicilien, med hvilke hverken han eller Frederik I måtte afslutte separatfred. Modydelsen var kejserværdigheden og løftet om, at kongens modstandere ville blive udstødt af kirken. Den tyske hjælpeforpligtelse havde banet vej for forståelsen, men samtidig havde kurien skabt en farlig situation for sig selv, idet Frederik ønskede at opbygge en virkelig magtposition syd for Alperne som led i sin imperiepolitik. 1154 døde Roger II og efterfulgtes af sønnen Vilhelm I. I december samme år valgtes den fremragende diplomat, kardinalbisp Nicolaus (Breakspear) af Albano til pave; han tog navnet Hadrian IV. Da Vilhelm gik til angreb på patrimoniet, var Hadrian nødsaget til at anmode om hurtig tysk hjælp. I april 1155 holdt Frederik sit indtog i Pavia, hvor han lod sig krone med den lombardiske krone; hans herredømme var dog langt fra sikret, idet betydelige modstandcentre, ikke mindst Milano, fortsat holdt stand. Til trods herfor besluttede han at drage til Rom. I de romerske adelskredse var det en udbredt opfattelse, at man burde søge udsoning med Vilhelm I, for derefter sammen med denne at vende sig mod den tyske fremtrængen. Også ved pavehoffet skabte situationen uro, man håbede imidlertid der, at abbed Wibald ville kunne øve en vis modererende indflydelse. Snart skulle det vise sig, at kardinalkollegiet stod splittet i spørgsmålet om, hvilken udenrigspolitik kurien skulle føre. Frederiks iver efter at blive kejserkronet gjorde problemets løsning yderligere presserende. Under mødet mellem ham og Hadrian i Sutri den 9.-11. juni 1155 syntes man at stå overfor et definitivt brud, da han nægtede at forrette den ceremonielle marskaltjeneste. Omsider bøjede han imidlertid af og ydede den ønskede tjeneste, således som Lothar III havde gjort det i 1131. Ingen af parterne ønskede øjensynligt at inklade sig i åben kamp. Allerede den 18. juni kejserkronedes Frederik i Rom. Den tyske hær pressede på for at komme hurtigt hjem, og en hærgende malaria forstærkede dette krav. Kejseren forhandlede med byzantinske gesandter om en fællesaktion mod Sicilien, men han havde hverken lyst eller magt til et sådant foretagende og begav sig hurtigt hjem.

Romtoget betød fuldbyrdelsen af første etape i den kejserlige »honorpolitik«. For pavemagten var der tale om et eklatant politisk nederlag; man måtte nu erkende, at en mod Sicilien rettet politik ikke lod sig realisere på grundlag af Konstanz-aftalerne. Sammen med en byzantinsk hær forsøgte pavelige tropper ganske vist et angreb i Syditalien, men da Vilhelm I genoptog den diplomatiske kontakt med pavestolen, syntes der banet vej for en forståelse. Venezia, der frygtede en øget byzantinsk indflydelse, søgte at fremme disse bestræbelser. Et flertal indenfor kardinalernes kreds turde imidlertid ikke tage ansvaret for en så radikal kursændring, og Vilhelms tilbud om aflæggelse af lens- og troskabsed til paven, skadeserstatninger for angrebet på patrimoniet og militærhjælp blev afvist; han valgte derfor at gennemtvinge en militær afgørelse og gik til angreb på de pavelige besiddelser. Uden mulighed for tysk hjælp måtte Hadrian anmode om genoptagelse af forhandlingerne, som fra hans side førtes af kansleren, kardinalpresbyter Roland (Bandinelli) af St. Marcus. Den 18. juni 1156 blev der indgået en meget vidtgående aftale i Benevent. Paven gav Vilhelm investitur på hans besiddelser som »homo ligius«, anerkendte sønnen Roger som arving (også han aflagde ed) og fik løfte om en årlig pengeydelse. Politisk og økonomisk havde Hadrian fået rygdækning og dermed mulighed for en kraftigere optræden overfor kejseren; den gensidige mistillid fra sommeren 1155 måtte efter Benevent-aftalerne ændres til latent fjendskab. Imens havde paven søgt at øge sin indflydelse på det tyske episkopat ved at udnævne ærkebisperne Hillin af Trier og Arnold af Mainz til legater.

Ærkebiskop Eskil af Lunds fængsling i Burgund skulle blive anledningen til et voldsomt sammenstød på rigsdagen i Besançon i september 1157. Allerede tidligere på året havde kurien forsøgt at rette henvendelse til kejseren gennem abbed Wibald, men uden resultat. Nu mødte en legation, der bl.a. talte kansleren Roland, op medbringende en bulle, som i meget skarpe vendinger rettede bebrejdelser mod kejseren, der opfordredes til at vise kirken skyldig respekt og påmindedes om, hvorledes kejserværdigheden og andre store »beneficia« var blevet givet ham. Alene valget af Roland til forhandler måtte forekomme at være en udfordring til kejseren. Den kejserlige kansler Rainald v. Dassels oversættelse af bullen (bl.a. med »beneficia« = »Lehen«) udløste krisen. Et paveligt forsøg på gennem forhandlingsdelegationen at påvirke de tyske bisper mislykkedes. I største hast måtte legaterne forlade tysk område. Forskningen har været stærkt optaget af »beneficia«-

problemet, men ofte søgt at løse det på for snævert grundlag. Set i sammenhæng med den politiske ordening for de sicilianske besiddelser og den politik, som Hadrian i disse år førte overfor kong Henrik II af England i Irland-spørgsmålet, kan der næppe være tvivl om, at man fra kuriens side var i færd med at udmønte det konstantinske gavebrev i politiske magtkrav.

Den kejserlige svarskrivelse til paven udformedes af Rainald v. Dassel. Det fremhævedes heri, at paven måtte bære det fulde ansvar for et eventuelt brud. Hverken konge- eller kejserdømmet var »beneficia«; to-sværdordningen måtte stedse være basis for forholdet mellem regnum og sacerdotium. Selve den kejserlige gudumiddelbarhed var kerneproblemet. Endnu i slutningen af 1157 forsøgte Hadrian at vinde de tyske biskoper for sin sag, men deres svar, der førtes i pennen af Eberhard af Bamberg, kunne kun udlægges som en tilslutning til den kejserlige politik. De tyske gejstliges holdning måtte gøre indtryk ved pavehoffet, hvor en fraktion indenfor kardinalkollegiet fortsat var modstander af den kejserfjendtlige, siciliansk orienterede politik. Bekymringerne måtte yderligere og ved udsigten til, at pfalzgreve Otto af Wittelsbach ville forsøge at gennemtvinge en militær afgørelse i Italien.

I sommeren 1158 forsøgte Hadrian et nyt diplomatisk udspil overfor kejseren, idet han sendte nye legater med en bulle, der skulle tjene som forsoningsgrundlag. De pavelige fredsfølere blev gunstigt modtaget; en medvirkende årsag til den mere forsonlige holdning ved kejserhoffet kan det have været, at Rainald i denne tid opholdt sig i Lombardiet. En tid lang forbedredes relationerne. Fra byzantinsk side arbejdedes der fortsat på en alliance med Frederik I mod Sicilien, men drøftelserne herom forblev resultatløse. Med England opretholdt kejseren venskabelige forbindelser; Henrik II ønskede med sit diplomati at holde Ludvig VII af Frankrig i permanent uro.

Pfalzgreve Otto og Rainald arbejdede energisk for kejserens sag og forårsagede yderligere frafald blandt Milano-forbundets byer. Da der samtidig indtrådte en spænding i forholdet mellem paven og Vilhelm I, besluttede kejseren at foretage et nyt felttog til Italien. Roncaglia-rigsdagen i november 1158 fjernede enhver tvivl om kejserens politiske hensigter; planernes realisering blev overladt til Otto og Rainald. En fornyet frygt ved kurien fremkaldte en pavelig diplomatisk aktion ved kejserhoffet i flere omgange; som forhandlere anvendtes snart tilhængere af forbundet med Sicilien, snart kejservenlige. Det er ikke muligt at komme til klarhed over styrkeforholdet mellem kardinalgrupperne i

sommeren 1159, ligesom pavens egen holdning er uvis. Forsøgene på at forlige kejser og pave slog imidlertid fejl. Kurien udbyggede nu forbindelsen med de kejserfjendtlige byer i Lombardiet, bl.a. Milano, Brescia og Piacenza, og paven truede endog kejseren med bandlysning, hvis hans overgreb på byerne ikke blev bragt til ophør. Kansleren Roland synes igen at have sikret sig det faste greb om den pavelige politik, og han sørgede for, at det gode forhold til Sicilien genoprettedes. Samtidig skabtes et siciliansk-byzantinsk forbund.

I

DEN 1. september 1159 døde Hadrian IV i Anagni. Ved dødslejet befandt den siciliansk-orienterede del af kardinalkollegiet sig, mens den kejservenlige gruppe var forblevet i Rom. Den 4. september fandt bisættelsen sted i Peterskirken, og den følgende dag indledtes valgforhandlingerne, der skulle blive yderst vanskelige. Tre dages drøftelser skabte ingen enighed; »sicilianerne« samlede sig om kansleren Roland, kardinalpresbyter af St. Marcus, mens de »kejserslige« støttede kardinalpresbyter Octavian af St. Cecilia. Den længe frygtede sprængning af romerkirkens enhed syntes en realitet. For Roland, der tog pavenavnet Alexander III, gjaldt det i den følgende tid om at understrege, at han alene var retmæssigt valgt, investeret og konsekret. Octavian – nu med pavenavnet Victor IV – betoned, at han var lovligt valgt, og endnu kraftigere, at der forud for valget eksisterede en sammensværgelse mellem de »sicilianske« kardinaler og imperiets modstandere, og at han alene ville være i stand til at genskabe et godt forhold mellem kurien og kejser Frederik I.

Ingen af de alexandrinske kilder taler i begyndelsen om et kejserligt valgtryk – et forhold som senere skulle fremføres meget stærkt – men kun om at kejserens udsending, pfalzgreve Otto af Wittelsbach, der havde opholdt sig i Campanien, straks havde taget Victor IV's parti og havde tragtet efter at spalte og forstyrre kirkens enhed.

Engang i september-oktober 1159 søgte Alexander kontakt med kejseren, men modtog ikke svar.¹ Den kejserslige reaktion var forståelig; som kuriens kansler havde Alexander udformet den pavelige politik, der så stærkt var kommet til udtryk ved indgåelsen af Benevent-aftalerne og ved henvendelsen til rigsdagen i Besançon (1157).

¹ W. Holtzmann, Quellen und Forschungen zur Geschichte Friedrich Barbarossas, Neues Archiv d. Gesellschaft f. ältere deutsche Geschichtskunde, bd. 48, 1929, s. 390 ff.

I oktober-november 1159 foretog 23 alexandrinske kardinaler en henvendelse til »Friderico Dei gratia glorioso, illustri, magnifico et sublimes Romanorum imperatori«;² de foreholdt ham, at jo større magt, der var overdraget ham af Gud, og jo større hans værdighed var blandt menneskene, desto mere sømmede det sig for ham i alle henseender at ære den højhellige romerkirke og altid sørge for dens helse og nytte; det påhvilede ham at beskytte den mod skismatikere og kættere, til gengæld ville de (d.v.s. kirken) bestræbe sig for at ære ham på alle måder og – ved Guds hjælp – at arbejde på en forøgelse af hans gloria. Kardinalernes tone var forsigtig diplomatisk; de opfordrede til en undersøgelse af pfalzgrevens optræden, som de ikke tog som udtryk for det kejserlige standpunkt i striden, og udtrykte håb om, at han ville komme til klarhed over, hvorledes han burde forholde sig overfor kirken. Endnu håbede kardinalerne på at undgå en kirkesprængning.

I de sidste måneder af 1159 sendte Alexander, der havde overtaget det pavelige kancelli, en strøm af breve til de vesteuropæiske lande med anmodning om støtte.³

² Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I Imperatoris, ed. tertia, rec. G. Waitz, cur. B. de Simson, 1912, s. 307 ff. J. M. Watterich, Pontificum Romanorum Vitae, bd. 2, s. 464. W. Holtzmann, anf. arb., s. 389 f.; dennes datering anvendes her. Har på visse punkter verbaloverensstemmelse med Alexander III's brev af 5. oktober 1159; Jaffé, Regesta pontificum Romanorum, nr. 10587.

³ Brev af 26. september 1159 fra Alexander III til ærkebisp Syrus af Genua og dennes lydbisper, Jaffé nr. 10854. Sammes brev, dat. Bologna 5. oktober 1159, Jaffé nr. 10587, har som forlæg førnævnte brev, men har en tilføjelse om begivenhederne 27. september (bandlysning af Victor IV og flere af hans tilhængere). Brevet af 5. oktober er igen grundlag for en række pavebreve, således brev af 5. oktober til abbeden og brødrene i St. Denis, Jaffé nr. 10588, af samme dag (?) til bisp Peter og gejstligheden i Paris, Jaffé nr. 10589, til kong Henrik II af England, Jaffé nr. 10591, MGH. SS. XXVI, s. 513, formodentlig også skrevet 5. oktober ligesom brev til ærkebisp Theobald af Canterbury, Jaffé nr. 10590, og brev af samme dag til ærkebisp Eberhard af Salzburg, Jaffé nr. 10592, Germania Pontificia, ed. A. Brackmann, 1910, bd. 1, s. 26, nr. 84. Brev af 19. oktober til det franske episkopat; dette brev har tidligere kun været kendt gennem et citat i brev af 8. november til bisp Henrik af Beauvais, Jaffé nr. 10595, og det mangler hos Jaffé. Det er blevet fremdraget af J. Ramackers, Papsturkunden in den Niederlanden, 1933, s. 217, nr. 90, hvorved det kom for dagen, at det havde et tillæg til Bologna-brevene med meddelelse om, at Victor IV 4. oktober 1159 var blevet konsekreret af Imar af Tusculum og bisperne af Melfi og Ferentino i overværelse af kardinalerne Guido og Johannes. Brev til det engelske episkopat, Jaffé nr. 10602; dette har tidligere været henlagt til december 1159, idet man anså Jaffé nr. 10951 for at være forlæg; det er imidlertid nu klarlagt af Ramackers, at brevet til de franske bisper er forlægget. Brev af 8. november 1159 til bisp Henrik af Beauvais, Jaffé nr. 10595. Brev af 13. november s. å. til dronning Constantia, Jaffé nr. 10596. Det må formodes, at Alexander III har henvendt sig til Ludvig VII ligesom til Henrik II, Jaffé nr. 10591. Brev af 12. december s. å. til bisp Henrik af Beauvais, Jaffé nr. 10600, og af 13. december til ærkebisper, bisper m. fl. i Ligurien, Æmilia, Istrien og Venezia, Jaffé nr. 10601.

Vi veed ikke, om Victor IV henvendte sig direkte til Frederik I; dette er vel det sandsynligste; derimod er det brev bevaret, som han sendte til udformerer af imperiepolitikken, den kejserlige kansler electus Rainald (v. Dassel) af Köln.⁴ Heri udtrykker han forventning om, at Rainald ville modtage meddelelsen om hans valg med glæde, og han tilkendegiver sine meget venlige følelser over for ham. Det var hans håb, at striden ville kunne bilægges – Rainald vidste, hvor skarpt kurien og kejseren havde stået overfor hinanden; for at kunne bringe dette forhold til ophør havde han påtaget sig paveværdigheden. Til sidst anmodede han om, at Rainald ville tale hans sag hos kejseren. Snart efter henvendte Victor sig i samme ærinde til alle gejstlige og verdslige ved kejserhoffet, som han mindede om, at han altid havde vist agtelse for »honor Romani imperii« – Roland var derimod hovedmanden i sammensværgelsen mod Gud og kejseren.⁵

Også de victorinske kardinaler henvendte sig til kejseren.⁶ De gav en historisk redegørelse for forholdet mellem pave Hadrian og kejseren. Benevent-aftalerne var i sin tid blevet indgået til skade for Guds ære og venskabet med imperiet, men nogle af kardinalerne havde ikke villet mindske »kirkens og imperiets ære og værdighed« ved at deltage i et sådant forbund og havde gjort sig til talsmænd for et brud med Sicilien og et snævert samarbejde med kejseren, der – i modsætning til Vilhelm I af Sicilien – ønskede at gengive kirken dens frihed. Ordvalget, der helt stemmer overens med den tyske »honor-politik«, og henvisningen til Benevent-aftalerne var egnede til at gøre indtryk ved kejserhoffet.

Tyske historikere, f. eks. Hauck, Giesebrecht, Haller og Jordan,⁷ har bestræbt sig for at frikende Frederik I for delagtighed i dobbeltvalget ved at øve indflydelse gennem tyske udsendinge. Intet tyder på en valgpression, men det er klart, at deres tilstedeværelse i Roms nærhed hurtigt blev af betydning for Victor IV og dennes kardinaler. Da meddelelsen om dobbeltvalget nåede frem til kejserhoffet i Crema, var den kejserlige stillingtagen på forhånd givet: neutralitet var en umulighed. Dette afspejler sig allerede i det kejserlige brev af 19. september 1159

⁴ Jaffé nr. 14425. Efter 30. juni 1159 var Rainald rejst til Tyskland. Først i oktober s. å. vendte han tilbage til Italien, se J. Ficker, Reinald von Dassel. Reichskanzler und Erzbischof von Köln, 1850, s. 29 ff.

⁵ Brev af 28. oktober 1159, Jaffé nr. 14426, Rahewin, s. 297 ff., Watterich, bd. 2, s. 460 f.

⁶ Efter 4. oktober 1159. Rahewin, s. 303 ff., Watterich, bd. 2, s. 461 f. Victor IV's brev til Rainald har været forlæg, se note 4.

⁷ A. Hauck, Kirchengeschichte Deutschlands, bd. 4, 1887 ff., s. 244 ff., W. Giesebrecht, Geschichte der deutschen Kaiserzeit (2. Ausg.), bd. 5:1, 1860 ff., s. 240 ff., J. Haller, Das Papsttum. Idee und Wirklichkeit, bd. 3, 1951, s. 151 ff.

til ærkebisp Eberhard af Salzburg.⁸ Om valget hedder det, at det var nødvendigt at finde frem til en person, der ville kunne genskabe freden for alle Guds kirker og behandle imperiet og dets tro folk med større æresbevisning, end det havde været tilfældet under Hadrian IV. I pavespørgsmålet skulle imperiet stå enigt, og Eberhard (der havde været nært knyttet til kurien) måtte ikke hovedkulds anerkende nogen af parterne (underforstået: Alexander III), ligesom hans lydbisper skulle iagttage neutralitet. Efter anmodning fra den franske konge (Ludvig VII) havde kejseren sendt bisp Peter af Pavia til Frankrig, for at han kunne formane Englands og Frankrigs riger og konger til sikker fred og varigt venskab med ham; der ville blive skabt en fast enighed mellem landene, og det var blevet pålagt bispnen at sørge for, at ingen af kongerne skulle anerkende nogen af paverne uden den andens samtykke. Der var sendt udsendinge til Tyskland, Burgund og Aquitanien med meddelelse om, at kejseren kun ville anerkende den pave, som fik tilslutning fra hele kirken. Bisp Eberhard af Bamberg skrev ligeledes til Salzburg-ærkebispnen for at hindre, at der skulle opstå strid i det tyske episkopat.⁹

Det kejserlige forsøg på at få vestmagterne til at forholde sig neutrale, indtil en fælles beslutning i pavespørgsmålet kunne træffes, fulgtes op af forhandlinger ved kejserhoffet om indkaldelse af et koncil. 22 ærkebisper og bisper blev rådspurgt, anføres det i den kejserlige rundskrivelse fra februar 1160.¹⁰ Abbed Lambert af Citeaux og abbed Fastrad af Clairvaux havde deltaget i drøftelserne, og resultatet var blevet enighed om, at begge paver skulle indkaldes til et kirkemøde. Samtidig skrev Frederik I til ærkebisp Eberhard af Salzburg¹¹ om disse forhandlinger, at ærkebisp Peter af Tarantaise, abbed Fastrad af Clairvaux, abbed Aliprand af Morimond og 10 andre abbeder var kommet til ham »som sendt af Gud« for at bede om fred for Milano. Kejseren oplyste derimod ikke her noget om, at disse skulle have deltaget i meningsudvekslingen om en koncilindkaldelse.

⁸ MGH. Const., bd. 1, s. 252, nr. 181, K. F. Stumpf, Die Reichskanzler vornehmlich des 10., 11. und 12. Jahrhunderts, 1865 ff., nr. 3865, Watterich, bd. 2, s. 453. Ang. opfattelsen af Frankrig og England som ligestillede stater, se F. Rörig, Heinrich IV und der »Weltherrschaftsanspruch« des mittelalterlichen Kaisertums, Deutsches Archiv f. Geschichte des Mittelalters, 7. Jahrg., 1944, s. 200 ff.

⁹ September 1159. Watterich, bd. 2, s. 454 f. Verbaloverensstemmelse med kejserens brev (se note 8), jfr. W. Föhl, Bischof Eberhard II von Bamberg, ein Staatsmann Friedrichs I, als Verfasser von Briefen und Urkunden, Mitt. d. öster. Instituts f. Geschichtsforschung, bd. 50, 1936, s. 125.

¹⁰ Se note 24.

¹¹ MGH. Const., bd. 1, s. 257, nr. 186, mangler hos Stumpf.

Disse fremtrædende cistercienseres rejse må ses på baggrund af den kirkepolitiske situation; den fandt sted på et tidspunkt (inden 23. oktober 1159), hvor kirken truedes af et skisma, som især måtte ramme deres vidt forgrenede orden med dens ca. 360 klostre ud over Europa, en orden som tilmed var så nært knyttet til kurien.¹²

Den 23. oktober 1159 udgik den kejserlige koncilindkaldelse til det tyske episkopat.¹³ Kejsermagten, »som den guddommelige nåde har udset til middel mod en så fordærlig sygdom«, var nødt til at gribe ind i pavestriden, meddeles det. Koncilet skulle træde sammen 13. januar 1160 i Pavia; her ville biser fra imperiet, Frankrig, England, Spanien og Ungarn i kejserens nærvær afgøre, hvem der burde være pave. Indtil der her blev truffet en afgørelse, måtte der ikke tages parti for nogen af parterne. Intet i dette brev røber nogen stillingtagen hos kejseren.

Samtidig indkaldtes paverne. Brevet til Alexander III er bevaret hos Rahewin,¹⁴ mens det til Victor IV kun refereres i alexandrinske kilder. Indledningsvis understregedes kejsermagtens hellighed meget stærkt, næsten polemisk. Det siges, at kejseren havde sendt indbydelser til imperiet, England, Frankrig, Ungarn og Danmark, for at der kunne

¹² M. Preiss, Die politische Tätigkeit und Stellung der Cisterzienser im Schisma von 1159-1177, Hist. Studien, ed. E. Ebering, Heft 248, 1934, s. 31 ff. P. S. Mitterer, Die Cisterzienser im Kirchenstreit zwischen Papst Alexander III und Kaiser Friedrich I Barbarossa, Cisterzienser Chronik, 34. Jahrg., 1922, s. 4 ff. J. B. Mahn, L'ordre cistercien et son gouvernement des origines au milieu du XIIIe siècle (1098-1265), 2. éd., 1951, s. 139 f. - Generalkapitlet 1159 afholdtes i Morimond, se M. Döberl, Die Stellung der Cisterzienser zum päpstlichen Schisma unter Friedrich Barbarossa, Monatsschrift d. Hist. Vereins v. Oberbayern, (April) 1893, s. 50. - Mitterer har på grundlag af kejserens privilegium til Salmannsweller (Stumpf nr. 3886) og Victor IV's brev til Marienthal (Jaffé nr. 14438) antaget, at de franske cisterciensere var til stede på koncilet; dette forekommer usandsynligt, da begge klostre er tyske. Mahn har ment, at de var mødt op, men drog bort, da de så, hvorledes kejseren øvede indflydelse på forhandlingerne. Preiss mener, at abbederne var på visitationsrejse i Lombardiet, bl. a. for at besøge klostrene Tiglietto og Lucedio. Dette er imidlertid blevet afvist af Mahn under henvisning til, at disse klostre ikke direkte var knyttet til de franske klostre; han antager, at ærkebisp og abbederne (både af Citeaux og Clairvaux) var kommet til kejserhoffet for at opnå privilegier til deres orden; se det kejserlige brev til Vaucelles af 5. december 1159, P. L. Janaschek, Origium cisterciensium, bd. 1, 1877, s. 24.

¹³ MGH. Const., bd. 1, s. 253 f., nr. 182, Stumpf nr. 3868, Rahewin, s. 310 f. (»... vocavimus omnesque episcopos imperii nostri et aliorum regnorum, Franciae videlicet, Angliae, Hispaniae et Ungariae...«).

¹⁴ MGH. Const., bd. 1, s. 255 f., nr. 184, Stumpf nr. 3869, Rahewin, s. 309 f., i uddrag hos Watterich, bd. 2, s. 459 (»... ad quam evocavimus totius imperii nostri et aliorum regnorum Angliae, Franciae, Datiae, Ungariae archiepiscopos, episcopos, abbates et viros religiosos ac Deum timentes...«). Der er ingen grund til at rette Datiae til Hispaniae, således som Giesbrecht, anf. arb. bd. 5:1, s. 390 og 395, har gjort. Begge lande var indbudt, se forf.s anf. arb., s. 60 f.

blive fældet dom i pavespørgsmålet; han befalede («mandamus») og påbød («praecipimus») i den almægtige Guds og hele den katolske kirkes navn, at »Roland« skulle give møde; han forsikrede, at han ikke var bevæget af had eller kærlighed til nogen person, men ville »Roland« ikke give møde, måtte Gud dømme, og kejseren ville lade Hans retfærdighed ske fyldest; dette tilkom nemlig ham og ingen anden! Hvilket indtryk har denne skrivelse ikke gjort på den mand, der havde udformet den pavelige skrivelse, som overbragtes i Besançon et par år tidligere? Alexandrinerne gjorde senere et stort nummer ud af, at kejseren skulle have tilskrevet Victor med anvendelse af dennes pavenavn, mens Alexander benævntes Roland.

Den 28. oktober 1159 udfærdigedes den kejserlige indbydelse til Henrik II af England.¹⁵ Tonen var her meget neddæmpet og forsigtig. Der er i arengaen små overensstemmelser med brevet til de tyske bisper, men enhver fremhævelse af kejsermagtens ophøjethed er omhyggeligt undgået. Kejseren omtalte kongen som et af kirkens vigtigste medlemmer og bad om en så talstærk gejstlig repræsentation som muligt. Breve af samme karakter sendtes til de øvrige konger.

Alexander III nægtede at møde op i Pavia, en mulighed som kejseren måske på forhånd havde regnet med.¹⁶ Nogen definitiv afbrydelse af

¹⁵ MGH. LL., bd. 2, s. 119, bd. IV:1, s. 254, Stumpf nr. 3870. Forlægget er brevet til det tyske episkopat, se note 13. Problemet er behandlet af R. Schlierer, *Weltherrschaftsgedanke und altdeutsches Kaisertum. Eine Untersuchung über die Bedeutung des Weltherrschaftsgedankens für die Staatsidee des deutschen Mittelalters vom 10. bis zum 12. Jahrhundert*, 1934, s. 78, og af R. W. og A. J. Carlyle, *A History of Medieval Political Theory in the West*, 1950, bd. 3, s. 175, og bd. 4, s. 321. Brevet til Henrik II er i overensstemmelse med, hvad Saxo refererer som Frederik I's udtalelser til Valdemar I's udsending, se C. Weibull, *Saxo, Hist. Tidskrift f. Skåneland*, bd. 6, 1915, s. 254, og D.D. 1. rk. II, nr. 134.

¹⁶ Boso, trykt hos Watterich, bd. 2, s. 382 f. W. Holtzmann, *anf. arb.*, s. 390 ff. har påvist, at Alexanders svar – i Bosos gengivelse – ikke er et diplom, men en konstruktion på grundlag af de alexandrinske kardinalers første brev til Frederik I (se Rahewin, s. 307 ff., Watterich bd. 2, s. 464); allerede Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:1, s. 241, nærrede mistillid til brevets ægthed. Holtzmann er imidlertid ikke i tvivl om, at det indeholder det væsentlige i Alexanders holdning, nemlig: »Romana ecclesia a nimine iudicatur«, jfr. Gerhoh af Reichersberg udtalelser i »De investigatione Antichristi«, MGH. LL., bd. 3, s. 364. Alexanders stillingtagen er indgående blevet behandlet af M. Pacaut, *Alexandre III. Etude sur la conception du pouvoir pontifical dans sa pensée et dans son oeuvre*, 1956, især s. 90 ff. – Ang. de kejserlige udsendinges ophold hos Alexander se de alexandrinske kardinalers brev fra december 1159, W. Holtzmann, *anf. arb.*, s. 398 ff., deres brev fra april 1160, Watterich bd. 2, s. 493, og de alexandrinske legaters brev fra februar/marts 1160, Bouquet bd. 15, s. 753 ff. – Ang. de kejserlige udsendinges forhandlinger med Alexander III, se desuden C. Erdmann, *Der Prozess Heinrich des Löwen*, MGH. Schriften, bd. 6 (2. Ausg.), 1952, s. 283.

forbindelsen med kejseren kom dette afslag dog ikke til at betyde. De alexandrinske kardinaler besluttede at rette en fornyet henvendelse til kejseren; Walther Holtzmann har klarlagt dette ved at fremdrage et brev fra kardinalerne, stammende fra begyndelsen af dec. 1159.¹⁷ Heri klages der over, at de tyske udsendinge ikke optrådte korrekt, men dette måtte være sket uden kejserens vidende; de undrede sig imidlertid over, at han havde draget Alexanders retmæssige valg i tvivl og havde ment, at det skulle gøres til genstand for undersøgelse. De tyske udsendinge havde optrådt, som om konciliet allerede havde anerkendt Octavian som lovlig pave. Kardinalerne havde besluttet at give ham oplysning om tingenes rette sammenhæng. Dette brev er – som kardinalernes første henvendelse til kejseren – meget imødekommende, næsten smigrende, men een ting kunne der ikke herske tvivl om: de ville ikke gå med til, at »kirken« skulle underkastes dom på mødet i Pavia, hvor stor kejserens jordiske domsmyndighed så end måtte være; kirken burde i stedet æres og respekteres!

Medio december begav tre af kardinalerne sig afsted til kejseren medbringende omtalte brev;¹⁸ delegationen talte to medlemmer, der tidligere på året havde aflagt besøg ved kejserhoffet, den gang sammen med den senere Victor IV og dennes tilhænger Guido af Crema; der er grund til at antage, at disse kardinaler repræsenterede en forsonlig holdning overfor kejsermagten, og at de nu af kollegiets flertal var blevet bemyndiget til at gøre et sidste forligsforsøg. Engang i slutningen af måneden eller straks efter årsskiftet må de være ankommet til Genova. De tyske kilder oplyser, at de to kardinaler opholdt sig i Genova, og at konciliet ventede på dem i otte dage, men selv efter yderligere opfordringer var de ikke kommet. Den tredje kardinal, kardinalpresbyter Vilhelm af St. Petrus ad Vincula, var derimod kommet tilstede på konciliet. Alexandrinerne måtte senere indrømme dette forhold, men hævdede, at kejseren havde nægtet de to kardinaler frit lejde.¹⁹ Vilhelm har utvivlsomt skullet spille en mere betydningsfuld rolle end blot være observatør.

Victor IV var parat til at efterkomme indkaldelsen. 5. december 1159 takkede han benediktinerabbeden Henrik af Lorsch for hans råd til

¹⁷ W. Holtzmann, *anf. arb.*, s. 398 ff. Terminus post quem er 20. september 1159, ante quem 5.-11. februar 1160. Sandsynligvis skal det henlægges til begyndelsen af december 1159.

¹⁸ W. Holtzmann, *ibid.*

¹⁹ De alexandrinske kardinalers brev fra april 1160, Watterich *bd. 2*, s. 493, se Giesebrecht, *anf. arb.*, *bd. 5:1*, s. 240.

kejseren om at indkalde et koncil til genoprettelse af kirkens enhed – for ham var der ingen tvivl om, at hans modstander på forhånd havde tabt.²⁰

På grund af forskellige forsinkelser i forbindelse med belejringen af Crema kunne koncilet i Pavia først begynde sine drøftelser 5. februar 1160.²¹ Frederik I holdt selv åbningstalen, hvori han understregede, at hans forgængere Konstantin den Store, Theodosius, Justinian, Karl den Store og Otto den Store havde indkaldt konciler; han havde da også selv i kraft af kejserværdigheden myndighed til at tage et tilsvarende initiativ; myndigheden til at træffe en afgørelse angående skismaet skulle ligge hos de fremmødte gejstlige. Derefter trak kejseren sig tilbage. Også Victor IV henvendte sig til deltagerne,²² men deltog ikke i de videre forhandlinger, der ikke alene beskæftigede sig med det aktuelle pave-spørgsmål, men formede sig som et opgør med Hadrian IV's politik overfor imperiet.

Koncilets »sententia« gik ud på, at Victor var retmæssigt valgt; kejseren modtog kendelsen venligt og godkendte den, hvorefter paven tilkaldtes. Frederik viste ham den sædvanlige ærbødighed og forrettede marskaltjeneste.²³ Der affattedes derefter en rundskrivelse, der foreligger i to redaktioner, en kort beregnet for imperiet og en lang bestemt for udlandet;²⁴ der gaves heri meddelelse om koncilets forhandlinger og resultat, hvortil føjedes oplysningen om, at Victor og deltagerne havde bandlyst Roland og dennes tilhængere, samt en opfordring til at stå sammen om de trufne beslutninger. Interessantest er forskellen mellem de to redaktioner i henseende til opregningen af de gejstlige og verdslige, som havde sluttet op om Victor. I den lange tekst nævnes bl. a. »Ego

²⁰ W. Holtzmann, *ibid.* P. Kehr, *Zur Geschichte Victors IV*, *Neues Archiv*, bd. 46, 1925, s. 56 f. Brev af 4. december 1159, Jaffé nr. 14428, jfr. *Chron. Laureshamense*, *MGH. SS.*, bd. 21, s. 445.

²¹ Rahewin, s. 315 ff.

²² Rahewin, s. 319, *MGH. Const.*, bd. 1, s. 257 ff. Se R. W. og A. J. Carlyle, *anf. arb.*, bd. 4, s. 321 f. M. Meyer, *Die Wahl Alexanders III und Victors IV (1159)*. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirchenspaltung unter Kaiser Friedrich I, 1871, s. 35 f., hævder, at Victors »tale« i virkeligheden er en stiløvelse; dette er blevet afvist af W. Ribbeck, *Der Traktat über die Papstwahl d. Jahres 1159*, *Forsch. z. deutschen Gesch.*, bd. 25, 1884, s. 354 ff., der er af den opfattelse, at »talen« er blevet forfattet 1160–61, og påviser overensstemmelser mellem den og *Rescriptum generale's* lange redaktion, som han betragter som en forfalskning. Udgiverne af *MGH. Const.* mener, at det er en tale, som er blevet holdt på koncilet, se også Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:1, s. 244 ff.

²³ Rahewin, s. 324 ff.

²⁴ *MGH. Const.*, bd. 1, s. 265 ff., se også *D.D.* 1. rk. II, nr. 138 ff.

Peregrinus Aquileiensis patriarcha cum fratribus suffraganeis interfui et consensi. Ego Reinoldus Coloniensis, ego Wicmannus Magdeburgensis, ego Ardwicus Bremensis archiepiscopi interfuimus et cum omnibus suffraganeis nostris consensimus. Hellinus Treverensis archiepiscopus, Viennae archiepiscopus, G. electus Ravennae, omnes per legatos et litteras suas consenserunt. Rex Ungarum, rex Danorum, rex Boemie per legatos et litteras consenserunt. Archiepiscopus et dux Poloniae per legatos et litteras suas consenserunt. Episcopus Ripensis . . .«. I den korte tekst opregnes bl. a. »Ego Peregrinus Aquilegensis patriarcha cum meis suffraganeis interfui et consensi. Ego Arnaldus Maguntinus archiepiscopus cum XIII suffraganeis interfui et consensi. Ego Hartwicus Bremensis archiepiscopus cum suffraganeis meis interfui et consensi. Ego Hellinus Treverensis archiepiscopus cum meis suffraganeis consensi. Ego Reinaldus Coloniensis archiepiscopus cum meis suffraganeis. Ego Wichmannus Magdeburgensis archiepiscopus cum meis suffraganeis consensi . . . Henricus rex Anglorum per legatos et litteras suas consensit. Rex Ungarorum per litteras et legatos suos consensit. Rex Danorum consensit . . .«.

Enigheden kunne synes overvældende, men nogen repræsentation for hele den vestlige kirke havde man ikke kunnet mønstre. Klogeligt undlod den lange redaktion – der jo bl. a. sendtes til de vesteuropæiske magter – at nævne den engelske monark som tilhænger af Victor. Selv indenfor imperiets episkopats rækker var der opposition.

Ærkebisp Eberhard af Salzburg havde været indstillet på selv at rejse til Pavia, da han modtog indkaldelsen, men ændrede standpunkt og sendte provst Henrik af Berchtesgaden som sin repræsentant. Nogen anerkendelse af Victor kom imidlertid ikke på tale. Henrik har afgivet beretning om sin rejse;²⁵ han oplyser, at der på koncilet var mødt gesandter fra den franske konge. Patriarken af Aquileja, bisp Eberhard af Bamberg, bisp Konrad af Passau og bisp Hartvig af Regensburg havde kun aflagt lydighedsløfte til Victor på grund af rigets nødsituation og under forbehold af en fornyet kirkelig prøvelse af pavespørgsmålet. Ærkebisp Hillin af Trier havde undskyldt sig; hans tilstedeværende lydbisper havde imidlertid aflagt ed uden forbehold. Henrik oplyser endvidere, at ærkebisp Rainald af Köln var sendt til Frankrig, bispen af Verden til Spanien og bispen af Prag til Ungarn for at opnå stadfæstelse af koncilbeslutningerne. Henrik havde kendskab til begge

²⁵ MGH. Const., bd. 1, s. 257, mangler hos Stumpf. Rahewin, s. 337 ff. Eberhard var nået til Vicenza, da han besluttede at vende om.

redaktioner af rundskrivelsen; den lange teksts talopgivelser angående de tilstedeværende ærkebisper og bisper tog han forbehold overfor. Provst Henrik har alene skullet indhente oplysninger til ærkebisper og dennes lydbisper; forbindelse mellem Alexander III og Salzburg-provinsen havde båret frugt.²⁶

I den kejserlige lejr havde man imidlertid ikke opgivet håbet om at vinde ærkebisp Eberhard for Victors sag; næppe var koncilet afsluttet, før kejseren rettede et budskab til ham og hans bisper.²⁷ Den moderate bisp Eberhard af Bamberg henvendte sig ligeledes til ham;²⁸ han beretter, at ca. 50 bisper havde givet møde; først havde der været stemning blandt dem for at udsætte forhandlingerne, indtil man havde modtaget bedre underretninger om hændelsesforløbet, men Victors folk havde fået overtaget, ikke mindst, fordi de havde henvist til, at der forelå en sammensværgelse mellem Roland, kong Vilhelm af Sicilien og de kejserfjendtlige norditalienske byer. Ligesom provst Henrik oplyser bisp Eberhard, at der var kommet gesandter fra den franske konge; de havde lovet, at denne ville forholde sig neutral, indtil han havde forhandlet med den kejserlige udsending. En udsending fra den engelske konge havde afgivet et tilsvarende løfte. Alene ærkebisp Hillin af Trier var forblevet på modpartiets (Alexander III's) side, men hans lydbisper havde ikke fulgt ham; ærkebisp Eberhard af Salzburg havde endnu ikke erklæret sig for nogen af paverne. Uenigheden på koncilet kommer også stærkt frem i Vincens af Prags skildring;²⁹ de fleste lombardiske bisper havde givet udtryk for, at man ikke burde dømme den fraværende Roland, hvilket dog havde mødt modstand hos de fleste tyske fyrster.

Det vil ses, at Hadrians to trofaste støtter i Tyskland, Hillin af Trier (der havde været permanent legat) og Eberhard af Salzburg, ikke ønskede at støtte den kejserlige kirkepolitik. Om denne politik skulle lykkes, ville i høj grad være afhængig af Frankrigs og Englands holdning. Allerede inden 16. september 1159 havde kejseren sendt bisp Peter af Pavia til disse lande – det oplyses: efter den franske konges

²⁶ Rahewin, *ibid.*; brev fra Alexander III til Eberhard af Salzburg 5. oktober 1159, Jaffé 10592, *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, bd. I, 1910, s. 26, nr. 84.

²⁷ 15. februar 1160, MGH. Const., bd. I, s. 263 ff., Stumpf nr. 3891, Rahewin, s. 328 ff.

²⁸ Februar 1160, Rahewin, s. 336 f. Se W. Schmidt, *Die Stellung der Erzbischöfe und des Erzstiftes von Salzburg zu Kirche und Reich unter Kaiser Friedrich I bis zum Frieden von Venedig (1177)*, *Archiv f. öster. Gesch.*, bd. 34, Heft 1 & 2, s. 45 ff., og W. Föhl, *anf. arb.*, s. 125.

²⁹ MGH. SS., bd. 17, s. 678 f., Watterich, bd. 2, s. 470. Gerhoh af Reichersberg, »De investigatione Antichristi«, MGH. LL., bd. 3, s. 365, med note 253.

anmodning – for at få kongerne til at slutte fred, men også for at give dem besked om den opståede kirkestrid.³⁰ Kongerne havde ladet sig repræsentere på koncilet, men der var ikke afgivet tilsagn om anerkendelse af Victor IV, kun om velvillig neutralitet indtil videre. Viseligt nok undlod rundskrivelsens lange redaktion – der var bestemt for udlandet – at nævne, at Henrik II skulle have samtykket, mens den korte redaktion nævner en sådan anerkendelse. Vi skal senere vende tilbage til kongerne af Ungarns og Danmarks anerkendelse; også hertil er der knyttet problemer.

II

DEN første fyrste, der anerkendte Alexander III, var Vilhelm I af Sicilien; dette betød ikke blot politisk-militær rygdækning, men også at der i de følgende år blev stillet rigelige økonomiske subsidier til rådighed.¹ Begge paver anmodede den østromerske kejser Manuel I om anerkendelse; 1158 havde denne sluttet forbund med Sicilien, og i slutningen af 1160 forelå meddelelsen om, at han var at finde i den alexandriniske lejr.² Også de oprørske lombardiske byer fulgte Siciliens eksempel. Ungarn omtales i rundskrivelserne fra Pavia som tilhænger af Victor (se side 381 f.); landet var i denne tid en tysk lydstat. Efter koncilet var bisp Daniel af Prag sendt til kong Geza II, men denne afgav ikke det ønskede tilsagn om at slutte sig til imperiets pave, idet han undskyldte sig med først at ville have lejlighed til at drøfte spørgsmålet med kirken og stormændene.³ I august 1160 skrev Frederik I til patriarken af Aquileja, at Ungarn anerkendte Victor; men dette er ikke korrekt. Kong Geza har imidlertid nok måttet gå forsigtigt til værks for at undgå militære repressalier, og måske har han ønsket at afvente vestmagternes stillingtagen. Alexander III sendte imidlertid en legation til landet, og i slutningen af 1160 kom den officielle ungarske anerkendelse af ham.

³⁰ MGH. Const., bd. 1, s. 252, nr. 181, Tengnagel nr. 3*36, Stumpf nr. 3865, Watterich, bd. 2, s. 453 f. Se H. Reuter, *Geschichte Alexander des Dritten und der Kirche seiner Zeit*, bd. 1, 1860, s. 127. *Patrologia latina*, ed. Migne, bd. 199, s. 42 ff., Watterich, bd. 2, s. 499 ff.

¹ Anerkendelsen skete i slutningen af 1159, *Italia Pontificia*, ed. P. Kehr, bd. 7, 1906 ff., nr. 190. W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III im ersten Jahrzehnt seines Pontifikats (1159-69)*, *Hist. Studien*, ed. E. Eberling, Heft 188, 1929, s. 61 og 68.

² Boso, Watterich, bd. 2, s. 386. W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 69 ff., især s. 72, note 22. Jaffé nr. 10593.

³ W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 109 ff., Rahewin, s. 341. W. Holtzmann, *Papst Alexander III und Ungarn*, *Ung. Jahrb.*, bd. 6, 1926, s. 406 ff.

⁴ MGH. Const., bd. 1, s. 274, nr. 196, Stumpf nr. 3897. *D.D. 1. rk. II*, nr. 139. W. Holtzmann, *anf. arb.*, s. 406 ff.

I den følgende tid var der snæver forbindelse mellem den alexandrinske kurie og kongen,⁵ som endog foreslog Ludvig VII et forbund rettet mod kejseren.⁶ Hverken Polen eller Böhmen fik besøg af alexandrinske legater, først 1169 søgte man at få fodfæste i Böhmen.

Allerede 28. februar 1160 kom den første alexandrinske reaktion på koncilet. Kardinallegaten Johannes af Anagni, der opholdt sig i Piacenza, og ærkebisp Hubert af Milano bandlyste kejseren, Victor og dennes tilhængere. 24. marts udsendte Alexander sin bandlysning; alle kejserens undersåtter blev løst fra deres troskabsed. Bandlysningen var næppe en formel afsættelse af kejseren, men snarere en provisorisk fratagelse af kejserværdigheden.⁸

I slutningen af februar eller begyndelsen af marts 1160 må de alexandrinske legater kardinalpresbyter Henrik af St. Nereus et Achileus og kardinaldiakon Oddo af St. Nicolaus in carcere Tulliano, der opholdt sig i Genova under koncilet, have fået kendskab til rundskrivelsen, og de skyndte sig at udsende en gendrivelse.⁹ De sætter heri lighedstegn mellem koncilet og kejseren; denne havde ingen myndighed til at optræde som dommer i pavespørgsmålet, underordnet paven som han var. I det meget skarpt formulerede brev siges det videre, at hvis der skulle have været afholdt et koncil, skulle det være trådt sammen i Rom og have haft repræsentation for hele kirken. I Pavia havde kejseren, kongerne og fyrsterne givet deres samtykke, ganske som om kirken

⁵ W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 109 ff.

⁶ Se side 397 f.

⁷ MGH. SS., bd. 17, s. 678 f., Watterich bd. 2, s. 470, Helmold, s. 170 («legacione publica»).

⁸ Kardinaldiakon Johannes af St. Maria in Porticu (af Anagni) og subdiakon Johannes af Piozutus opholdt sig i Piacenza under koncilet; om deres forbindelse med Milano se *Italia Pontificia*, bd. 6:1, s. 61. Kardinaldiakon Johannes aflagde besøg i byen, hvor han bandlyste kejseren og Victor IV. 12. marts bandlyste han bisperne af Mantova, Cremona og Lodi, markgreven af Montferrat, greven af Biandrate og en række byers rektorer og konsuler, se *Italia Pontificia*, bd. 6:1, s. 9, W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 12 ff., og G. Dunken, *Die politische Wirksamkeit der päpstlichen Legaten in der Zeit des Kampfes zwischen Kaisertum und Papsttum in Oberitalien unter Friedrich I*, *Hist. Studien*, ed. E. Ebering, Heft 209, 1930, s. 58 f. – Den pavelige bulle er forsvundet. Se Alexander III's brev til bisp Arnulf af Lisieux 1. april 1160, Jaffé nr. 10627, sammes brev til ærkebisp Eberhard af Salzburg, Jaffé nr. 10628, og sammes brev til bisperne i Salzburg-provinsen, Jaffé nr. 10630, fra henholdsvis 4. og 12. april 1160, og de alexandrinske kardinalers brev, Watterich, bd. 2, s. 493. Problemet er blevet behandlet af M. Pacaut, *anf. arb.*, s. 175 ff., og E. Eichmann, *Acht und Bann im Reichsrecht d. Mittelalters*, Göres-Gesellschaft z. Pflege d. Wissenschaften im. kath. Deutschland, Sektion f. Rechts- und Sozialwissenschaften, Heft 6, 1909, s. 108 f., især note 3 og 4.

⁹ Bouquet, bd. 15, s. 753 ff.

havde sat dem til at være de første til at beskæftige sig med kirkelige domme. I april 1160 udsendte det alexandrinske kardinalkollegium sit svar på rundskrivelsen;¹⁰ brevet er rettet til hele kirken, men adressen var tydeligvis de endnu tøvende konger i England og Frankrig. Man skildrer indgående valghandlingen i september 1159 og de efterfølgende begivenheder. Otto af Wittelsbach og andre tyske udsendinge havde fra første færd ydet Octavian støtte, og snart fulgte kejseren samme kurs, bl. a. var dette kommet til udtryk i titulaturen i breve til ham. Kejseren havde dog sammenkaldt et koncil med deltagelse af gejstlige fra fem kongeriger, idet han foregav at ville afvente og udføre deres dom. De alexandrinske kardinaler havde, da de så kejserens stillingtagen, sendt tre af deres midte til Genova, for at de derfra – hvis der blev tilstået dem kejserligt lejde – kunne drage til koncilet og forsøge at tale deltagerne og kejseren til fornuft. De havde imidlertid ikke fået den ønskede tilladelse, hvorfor »de rystede støvet af deres fødder og drog til andre egne, efter at de ikke havde fundet nogen fredens søn«. Angående kardinalpresbyter Vilhelm af St. Petrus ad Vincula's overværelse af koncildrøftelserne siges det, at han var til stede, for at én kunne give oplysning om sandheden og vise sagens rette sammenhæng, så der ikke i fremtiden skulle være nogen undskyldning for kejserens uretfærdighed. Kejseren – der i dette brev sammenlignes med en fuglefænger og en følelsesløs snog – havde imidlertid ikke villet bøje sig: han havde derved gjort sig skyldig i »extrema discrimina«. Om stemningen blandt gejstligheden hedder det, at »da de tilstedeværende bisper gennem skismatikernes fremstilling havde hørt, hvorledes valget var foregået, begyndte de med undertrykt stemme at sige, at Alexanders valg var det retfærdige, og forbandede skismatikernes meget, og én efter én begyndte de at forlade kirken efter at have fundet på påskud«. Sammenholder man dette brev med de breve, som kardinalerne tidligere havde sendt, vil det ses, hvordan Pavia-koncilet helt havde ændret den politiske situation (se ovenfor side 374 og 379).

III

ENGLANDS og Frankrigs officielle tilbageholdenhed i pavespørgsmålet var ikke alene bestemt af kirkepolitiske årsager (og derfor af betydning for forholdet til kejsermagten), men også af de to landes indbyrdes politiske forhold. Allerede i 1157 havde Henrik II søgt kontakt med Frederik I som et led i planerne om at skabe en modvægt mod Ludvig VII.

¹⁰ Watterich, bd. 2, s. 493.

Ganske vist havde kongerne sluttet venskab det følgende år, besejlet ved en forlovelse mellem Henriks godt treårige søn og Ludvigs seks måneder gamle datter – en forbindelse, hvis store perspektiv lå i, at der fra engelsk side ville kunne gøres krav på den franske trone, hvis Ludvig skulle dø sønneløs – men allerede kort tid efter var enigheden blevet afløst af åben kamp. I november 1159 var der dog sluttet våbenstilstand, og for Alexander III måtte det være af afgørende betydning at få skabt fred mellem parterne, så kejseren ikke skulle kunne udnytte den spændte situation. De nævnte legater, Henrik, Oddo og snart også Vilhelm, fik ordre til at begive sig til Frankrig; kejseren sendte som »legacione publica« electus Rainald af Köln, ærkebisp Garsidonius af Mantova og grev Adolf af Holsten.¹

Ludvig VII's indflydelse på den franske kirke var ret begrænset, mens Henrik II holdt den engelske kirke i meget stramme tøjler. Det var at vente, at den franske gejstlighed i vid udstrækning ville handle på egen hånd i kirkestriden; romerkirken havde altid haft stærk støtte i landet, hvor gejstligheden ikke var nær så gennemgribende feudaliseret som i Tyskland. I kirkelivet var munkeordenerne en meget betydelig magtfaktor, ikke mindst den stærkt centraliserede cistercienserorden.² Det er allerede omtalt, hvorledes flere af de ledende cisterciensere havde opholdt sig ved kejserhoffet; hvor længe de er blevet, er usikkert.

Det står imidlertid klart, at rundskrivelsens udtryk »tunc presentium« ikke gælder konciliet,³ og der er sikre tegn på, at de franske cisterciensere i vinteren 1159/60 ydede Alexander III meget effektiv støtte. Bisp Hen-

¹ Helmold, s. 170.

² Ludvig VII's forhold til den franske kirke er behandlet af M. Pacaut, *Louis VII et les élections épiscopales dans le royaume de France*, 1957. – Om cistercienserordenens organisation og udbredelse, se J. B. Mahn, *anf. arb.*, s. 60 ff. Fortegnelse over klostrene hos P. L. Janauschek, *anf. arb.* Ang. de eng. klostre se D. Knowles, *The Monastic Order in England (943–1216)*, 1950, s. 200 ff., 706 ff. og 726 f.

³ Se ovenfor s. 377, note 12; Preiss, *anf. arb.*, s. 31 ff., Mahn, *anf. arb.*, s. 139 f. J. A. Leclercq har i sin afhandling *Epîtres d'Alexandre III sur les cisterciens*, *Revue Bénédictine*, 1954, s. 68 ff., forelagt et brevfragment, som han formoder har været en tilføjelse til Alexander III's bulle af 5. oktober 1159 til ærkebisp Theobald af Canterbury; dette skulle efter hans opfattelse kunne tages til indtægt for, at der skulle have bestået et spændt forhold mellem kurien og de engelske cisterciensere, som han endog antager har været repræsenteret på konciliet i Pavia. Alt tyder imidlertid på, at nævnte fragment hører hjemme i den victorinske lejr. I begyndelsen af oktober 1159 kan den alexandrinske kurie ikke have haft nogen viden om forholdene i England, hvor dobbeltvalget endnu ikke var kendt! Helt umuligt er det naturligvis, når Leclercq udlægger »... huc atque illuc coeperunt discurrere, et schismaticorum erroribus fomita praestantes, pacem ecclesiae conati sunt omnimodis pervertere, altare contra altare constituere...« som en hentydning til de engelske cisterciensere, som skulle have været til stede i Pavia (februar 1160). Da P. Ewald undersøgte Bologna-brevenes varianter,

rik af Beauvais – Ludvig VII's broder – var blandt de første gejstlige i Frankrig, som Alexander henvendte sig til; Henrik var cistercienser. Blandt de første var også abbed Philip af Aumône, hvis svarskrivelse er bevaret.⁴

Abbed Philip skriver (mellem november 1159 og maj 1160), at han på pavens vegne havde skullet søge kontakt med Henrik II og det engelske episkopat; kongen havde forvissat ham om, at han snarest ville kontakte Alexander. Ludvig VII havde han også forhandlet med, og det stod helt klart, at han støttede Alexander, men beslutningen herom skulle hemmeligholdes til et belejligt tidspunkt, d.v.s. til der om kort tid ville være genskabt fred mellem kongerne. Om den franske gejstlighed kunne Philip oplyse, at ærkebisperne, alle bisperne og kirkens ledende mænd var alexandrinere.

Alexander havde i sin iver for at vinde kong Henriks anerkendelse også bedt bisp Arnulf af Lisieux om at lægge pres på kongen.⁵ Noget særinitiativ i det ømtålelige pavespørgsmål var imidlertid ikke at vente. Kongen var overfor den engelske gejstlighed gået så vidt, at han havde tilbageholdt Alexanders bulle.⁶

Den 1. april 1160 udtrykte Alexander i et brev til bisp Arnulf⁷ sin meget store glæde over, at Henrik ville anerkende ham, og tillagde især Arnulf æren herfor, men, understreges det, der var al mulig grund til at være påpasselig, ikke mindst måtte man være agtpågivende overfor kejserens sendebude, og alle gejstlige og verdslige måtte mobiliseres i anstrengelserne for at fastholde kongen.

Bisp Arnulf af Lisieux havde – med sin faste forankring i den gregorianske tradition – været blandt de første, der havde knyttet sig til Alexander.⁸ Af egen drift havde han straks i efteråret 1159 søgt forbindelse

fandt han ingen tillæg, Reise nach Italien im Winter 1876 und 1877, Neues Archiv, bd. 3, 1878, s. 145 f., se også Papsturkunden in den Niederlanden, ed. J. Ramackers, 1933 f., s. 217 ff., nr. 90.

⁴ Jaffé nr. 10595 af 8. november 1159, og nr. 10600 af 12. december 1159 til bisp Henrik af Beauvais. Svaret fra Philip af Aumône, Migne, bd. 200, s. 1359 ff., og Bouquet, bd. 15, s. 762; se M. Preiss, anf. arb., s. 28 f.

⁵ Jaffé nr. 10627.

⁶ Alexander III's breve fra oktober 1159 til Henrik II og den engelske gejstlighed var af abbed Philip blevet overgivet til bisp Gilbert af Hereford og bisp Hilarius af Chichester, H. Reuter, anf. arb., bd. 1., s. 95, og M. Preiss, anf. arb., s. 28. Om de to bispers forhold se D. Knowles, The Episcopal Colleagues of Archbishop Thomas Becket, 1951, s. 24 ff. og 44 ff.

⁷ Jaffé nr. 10627.

⁸ Bouquet, bd. 15, s. 758 ff., Watterich, bd. 2, s. 466 ff. Se F. Barlows introduktion til Arnulfs breve, udg. af The Royal Hist. Society, Camden Third Series, Bd. 61, 1939, s. XVI f.

med den engelske konge, som efter lang tøven havde lovet at anerkende Alexander; de kejserlige udsendinge havde imidlertid bevæget ham til at udsætte anerkendelsen (til efter Pavia-koncilet); Arnulf karakteriserer det tysk-engelske forhold som præget af hengivenhed, men alligevel havde Henrik ikke lagt skjul på, at han sympatiserede med Alexander.⁹

Den engelske gejstligheds afhængighed af kongen træder tydeligt frem i ærkebisp Theobald af Canterbury's henvendelse til ham i slutningen af 1159 eller begyndelsen af 1160.¹⁰ Nogle af de gejstlige ville drage til Alexander, andre til Victor; selv kunne han ikke afgøre, hvem der havde retten på sin side – han mente heller ikke det var tilladt at dømme herom i Henriks rige, så længe forholdene var uafklarede. Han vidste imidlertid ikke, hvad han skulle stille op overfor vedkommende; selv skulle han – der fremfor nogen var afhængig af kongens råd og forpligtet overfor kirken – være den første til at rejse; det var imidlertid blevet ham fortalt, at kongen havde givet nogle tilladelse til at drage »illuc« (hvilket utvivlsomt må dække: til koncilet i Pavia), og at dette særlig gjaldt folk, som glædede sig over Hadrians død.

Hvor Henrik II kom under vejr med, at engelske gejstlige havde erklæret sig for Alexander, var hans reaktion voldsom. Dette gælder f.eks. overfor ærkebisen af Rouen og bisen af Le Mans.¹¹ Det skulle dog vise sig, at det var umuligt at holde Johannes af Salisbury i ave; kort efter april 1160 skrev han til bisp Raoul af Serre, at den engelske gejstlighed levede under ganske anderledes forhold end den franske, som ikke behøvede at nages af frygt.¹² Selv var han overmåde bange for, at den tyske kejser ved sin svig skulle bringe den engelske konge i fare. Han retter derefter en voldsom kritik mod rundskrivelsen fra Pavia-koncilet i dens lange redaktion. Kejseren ville genskabe imperiet, og koncilet havde været et lydigt redskab – »... scenae theatralis haec species est potius, quam reverendi imago concilii ...« – og Johannes spørger, hvem der havde sat tyskerne til at være dommere over andre nationer.

⁹ Se foregående note. Om Frederik I og Henrik II hedder det: »... cui discurrentibus invicem literis et legatis plurima videtur caritate coniunctus ...«. Ang. Henrik II's stilling, se Arnulfs brev til kardinalerne, F. Barlow, *anf. arb.*, nr. 23, s. 29 f.

¹⁰ Migne, bd. 199, s. 27, skrevet af Johannes af Salisbury for ærkebisp Theobald.

¹¹ FitzStephen, J. C. Robertson, *Materials for the History of Thomas Becket*, bd. 3, s. 27 f. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 2, s. 161.

¹² Migne, bd. 199, s. 42 ff., Watterich bd. 2, s. 499 ff. »... quis Teutonicos constituit iudices nationum ? ...«, »... Promittebat [Frederik I] enim, se totius orbis reformaturum imperium et urbi subiiciendum orbem eventuque facili omnia subacturum, si ...«.

I maj/juni 1160 skrev bisp Arnulf af Lisieux til den engelske gejstlighed, der på et møde i London skulle tage stilling til de af kongen fremsendte buller fra Alexander og til Pavia-rundskrivelsen.¹³ På grundlag af det pavelige brev af 1. april s.å. (se ovenfor side 387) udformede han et flammende indlæg til fordel for Alexander. Han omtaler, hvorledes kongerne havde sluttet fred (i maj s.å.); Ludvig VII havde da givet sin engelske kollega lov til at udskyde anerkendelsen af Alexander, indtil han havde kunnet rådspørge den engelske gejstlighed. Fra første færd havde kongens sympati været udelt alexandrinsk – hånligt havde han kastet kejserens brev bort, mens den tyske udsending havde set på! De engelske gejstlige skulle imidlertid være årvågne, da der iblandt dem var folk, der – efter hvad der blev sagt – var knyttet til Victor ved slægtskabsbånd. Efter Arnulfs mening tragede kejseren alene efter at underkvinge sig andre riger, men man måtte trøste sig med, at det parti, som den franske kirke i tidligere krisetider havde støttet, altid var gået af med sejren.

Både det ovennævnte kirkemøde i London og det tilsvarende for de engelske besiddelser i Frankrig i Neufmarché besluttede, omend ikke enigt, at slutte op om Alexander; beslutningen herom måtte imidlertid efter kongelig ordre hemmeligholdes.¹⁴ Den 22. juli fandt det aftalte fransk-engelske fællesmøde sted (se side 390 f.) i Beauvais.

Hvem var de engelske skismatikere? Johannes af Salisbury udpegede to: bisperne af Winchester og Durham.¹⁵ Lige til det sidste havde ærkebisp Theobald været usikker med hensyn til kongens stilling, men selv lagde han ikke længere skjul på sit alexandrinske sindelag.¹⁶ Det var

¹³ F. Barlow, *anf. arb.*, nr. 27 og 28, s. 36 ff., samme, *The English, Norman and French Councils called to deal with Papal Schism of 1159*, *Eng. Hist. Review*, bd. 51, 1936, s. 264.

¹⁴ På vejen til Frankrig havde kardinalerne Henrik og Oddo forsøgt at komme i kontakt med abbed Hugo af Cluny, men de var blevet afvist, hvorefter de var draget til Vezelay, *MGH.SS.*, bd. 26, s. 145. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 1, s. 155, W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 15, J. B. Mahn, *anf. arb.*, s. 142. – 9. januar 1160 havde Alexander III søgt at vinde Cluny for sin sag ved privilegier, *Jaffé nr. 10614*. – Ingen kilder oplyser om Rainalds rejse, se W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 18 f. – Ang. fredsforhandlingerne se R. W. Eyton, *Court, Household and Itinerary of Henry II*, 1878, s. 49 f., H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 1, s. 159 f., F. Barlow, *anf. arb.*, s. 264 ff., og R. Foreville, *L'Eglise et la Royauté en Angleterre sous Henri II (1154-1198)*, 1943, s. 95. Ang. de divergerende dateringer se Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:1, s. 261, W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 26, og H. Tillmann, *Die päpstlichen Legaten in England bis zur Beendigung der Legation Gualas (1218)*, 1926, s. 54.

¹⁵ Migne, bd. 199, s. 42 ff., Watterich, bd. 2, s. 499 ff., D. Knowles, *The Episcopal Colleagues*, s. 36.

¹⁶ Migne, bd. 199, s. 30 f.

bedre at udskyde afgørelsen end hovedkulds at give sit samtykke, men rygtet om, at kongen skulle have afvist Rainald af Köln, havde dog glædet ham meget. I et andet brev fra denne tid skriver Theobald til kongen for at høre om kongens stillingtagen;¹⁷ han havde hørt, hvorledes kejseren havde forsøgt at vinde ham for Victors parti, men det måtte ikke ske i denne så store fare for kirken, at han »af kærlighed eller agtelse for mennesket« gjorde andet, end hvad han mente behagede Herren. Den franske kirke havde allerede anerkendt Alexander, og den engelske ville aldrig slutte sig til skismatikerne.

IV

BÅDE de tyske udsendinges og de alexandrinske legaters virksomhed i tiden efter Pavia-konciliet ligger hen i uklarhed.¹

På mødet i Beauvais mødte Oddo, Vilhelm og Henrik op og konfronteredes med de victorinske legater, kardinalpresbyter Johannes af St. Silvester et Martinus og kardinalpresbyter Guido (af Crema) af St. Calixtus og disses følge. De har selv skildret, hvorledes de – i overværelse af begge kongerne og ærkebisperne, bisperne og abbederne fra de to lande – med fornuftsgrunde gendrev skismatikernes påstande.² Langt interessantere er imidlertid det brev, som abbed Fastrad af Clairvaux sendte til den alexandrinsk-sindede bisp Omnibonus af Verona kort tid efter mødet.³ Vi får her igennem et indblik i cisterciensernes diplomati. Kongerne og fyrsterne var blevet bombarderet med opfordringer til at anerkende Alexander, men de havde været tilbageholdende, enten af frygt for eller af kærlighed til kejseren. Kun med det største besvær var det lykkedes Fastrad at få kongerne til at bekende kulør. I St. Anhelms vita siges det, at Alexanders anerkendelse i England især skyldtes cistercienserne og kartheuserne.⁴ Nogen kollektivt bindende beslutning an-

¹⁷ Udateret brev, må tidsfæstes til tiden umiddelbart efter freden, sandsynligvis juni 1160, Bouquet bd. 16, s. 498.

¹ Se ovenfor s. 389 note 14.

² Italia Pontificia, bd. 6:1, ms. 61, nr. 173. W. Ohnsorge, Eine Ebracher Briefsammlung des 12. Jahrhunderts, Quellen und Forschungen aus ital. Archiven und Bibliotheken, bd. 20, 1928–29, s. 5 f., samme, ovenfor anf. arb., s. 11. Først W. Holtzmann, H.Z. bd. 178, 1954, 108, vil tilsyneladende akceptere Barlows ovenfor omtalte datering (anf. arb., s. 264 ff.).

³ Migne, bd. 200, s. 1363, Bouquet, bd. 13, s. 103, Watterich, bd. 2, s. 511 ff.

⁴ Abbed Ailred af Rievaulx har sikkert en meget stor andel af æren for, at Henrik II anerkendte Alexander III. Se Powickes indledning til Walter Daniel, Vita Ailredi Abbatis Rievall', 1950, s. XLVIII, især note 3, og s. XCIII, og D. Knowles, The Monastic Order, s. 262 f. Alexanders belønning foreligger i form af privilegier til

gående ordenernes obediens kan der dog ikke have været tale om.⁵ Den optimisme, der lyser ud af brevene fra tiden lige efter det engelsk-franske fællesmøde, skulle imidlertid snart blive gjort til skamme; endnu engang vandt Henrik II en diplomatisk sejr, idet han fik Ludvig VII til at sanktionere, at den officielle anerkendelse af Alexander fortsat skulle tilbageholdes. Bisp Arnulf af Lisieux skrev i slutningen af 1160 herom til det alexandrinske kardinalkollegium, for at forsvare Henrik, Oddo og Vilhelm, at der på Beauvais-mødet havde været stemning for, at man skulle afvente den ene af pavernes død; indtil da skulle »bispernes guds frygt« i de enkelte lande være tilstrækkelig (d. v. s. at kongerne ikke skulle foretage en officiel anerkendelse); medvirkende til denne opfattelse havde det dels været, at romerkirken ikke altid havde taget tilstrækkeligt hensyn til kongerne, dels at de tyske gesandter og victorinske kardinaler havde udfoldet ivrige bestræbelser.

Henrik II ønskede at tilbageholde anerkendelsen af Alexander for at afpresse denne en dispensation til et barneægteskab mellem de forlovede kongebørn (se ovenfor side 387) – et ægteskab som man fra fransk side ønskede forhalet. Først i oktober 1160 kom legaternes tilladelse;⁷ i dette spørgsmål havde de utvivlsomt handlet på egen hånd, hvilket fremkaldte en alvorlig frygt for kuriens og det franske hofs reaktion (se Arnulf af Lisieux's ovennævnte forsvar for deres handlemåde). Alexander røber i et brev af 29. november s. å. frygt for at Ludvig VII skulle blive spillet i armene på kejseren,⁸ men trak dog veksler på, at den franske gejstlighed ville kunne hindre en udenrigspolitisk nyorientering. En tilnærmelse til kejseren var også mulig gennem det ægteskab, som Ludvig netop da indgik med en prinsesse af huset Champagne; hendes broder, grev Henrik, bestræbte sig i den følgende tid på at tilvejebringe en sådan

Rievaulx (20. november 1160, Jaffé nr. 10635, 23. november s. å.), Papsturkunden in England, ed. W. Holtzmann, bd. 1, 1931, s. 343 f., nr. 82, og 21. december s. å., Vita Ailredi, indl. s. XCIII). Der blev ligeledes givet privilegier til klostrene Rufford (J. P. Janauschek, anf. arb., s. 112, mangler hos Jaffé, se M. Preiss, anf. arb., s. 41) og Sibton (Janauschek, anf. arb., s. 118).

⁵ M. Preiss, anf. arb., s. 42, antager, at generalkapitlet afholdtes i anden halvdel af september 1160, og at det enstemmigt anerkendte Alexander III. J. B. Mahn, anf. arb., s. 140 f., note 4, har tilsluttet sig dette. W. Ohnsorge, Die Legaten Alexanders III, s. 25 ff., og P. S. Mitterer, anf. arb., s. 4 ff., har udskudt cisterciensernes officielle anerkendelse til generalkapitlet i 1161.

⁶ F. Barlow, The Letters, s. 43, nr. 29, samme, The English, Norman and French Councils, s. 266 f., Bouquet, bd. 16, s. 664 ff.

⁷ W. Ohnsorge, Die Legaten Alexanders III, s. 26 ff., og H. Tillmann, anf. arb., s. 54.

⁸ Jaffé nr. 10636.

tilnærmelse.⁹ Legaterne anså situationen for at være så spændt, at de fandt det klogest at tage ophold på engelsk grund, hvorfra de – med abbed Ervisius af St. Victor som mellemmand – søgte at tilvejebringe en udsoning med kongen.¹⁰

Henrik II havde ved denne politik opnået to ting: dels at få sit ægteskabsønske realiseret, dels at holde kejseren hen i endnu et halvt år.

Frygten for en omlægning af den franske politik skulle imidlertid vise sig ubegrundet. Da Henrik II havde brudt Beauvais-aftalerne angående tidspunktet for ægteskabsindgåelsen m.m., betragtede Ludvig VII sig som løst fra løftet om fællesoptræden i pavestriden. Nogen officiel tilkendegivelse af kongens anerkendelse af Alexander er ikke bevaret, men en sådan må være tilgået kurien i slutningen af 1160; 17. januar 1161 sendte paven ham en meget hjertelig takkeskrivelse,¹¹ hvori både han og den franske kirke prises for deres støtte i en kritisk tid, hvor Frederik (kejsertitlen er udeladt) rasede mod kirken. Ludvig skildres derimod som »princeps christianissimus«, der altid omfattede den med ægte hengivenhed, ligesom hans forgængere havde gjort det. Den franske kirke havde aldrig nægtet at underkaste sig romerkirken. Paven ville gøre alt for at imødekomme kongens ønsker som tak for hans hengivenhed; hvad han havde bedt om, ville han overveje sammen med kardinalerne. Hvad dette sidste dækker er uklart, men det har utvivlsomt relation til de omtalte legaters dispositioner.

Til gengæld for ægteskabsdispensationen havde legaterne opnået, at Henrik II omsider officielt ville anerkende Alexander; Leopold Delisle daterede den kongelige lykønskings- og anerkendelsesskrivelse til begyndelsen af 1160, evt. til slutningen af 1159. Det er dog sandsynligst, at den hører hjemme i tiden efter november 1160.¹² Kongen skriver, at han ikke ville knytte sig til skismatikerne, men var overbevist om retfærdigheden i Alexanders sag; på egne, gejstlighedens og hele det engelske folks vegne anerkendte han ham. Han anmodede imidlertid samtidig om at måtte få et specielt ønske opfyldt, som ville blive forelagt af brev-

⁹ W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 36. Om familieforbindingernes betydning, se P. Kehr, *Zur Geschichte Victors IV*, *Neues Archiv*, bd. 46, 1925, s. 46 og 56 f.

¹⁰ Abbed Ervisius til kardinal Oddo (efter 2. november 1160), *Bouquet*, bd. 16, s. 25.

¹¹ Jaffé nr. 10644, se også brev fra kardinal Hyazinth, *Bouquet*, bd. 16, s. 24 f.

¹² *Recueil des Actes de Henri II, Roi d'Angleterre et Duc de Normandie concernant les provinces françaises et les affaires de France. Oeuvre posthume de M. Leopold Delisle*, rev. et publ. p. M. Élie Berger, bd. 1, 1916, s. 248 f. Migne, bd. 200, s. 1383. Ang. dateringen se ovenfor s. 389 note 14.

bæreren, »... in cuius ore mea negotia posui plenius vobis exprimanda, benigne suscipiatis, et his que parte mea vobis dixerit assensum et effectum exhibeatis...«. Hvad var det for et ønske, som sendebudet R. skulle forelægge paven? Svaret kom i den pavelige bulle af 7. februar 1161: kanonisation af Edvard Bekenderen.

Kurien i Anagni havde – til trods for de ovennævnte komplikationer, der skabtes i forholdet til Frankrig – hilst Henrik II's anerkendelse meget velkommen. I bullen til ærkebisperne, bisperne, abbederne og alle de engelske prælater bringes en varm tak for trofasthed.¹³ Med glæde ville paven opfylde det ønske, som næredes af »charissimus in Christo filius noster Henricus illustris Anglorum rex«. Kongens og gejstlighedens andragende om kanonisation var sammen med de fremsendte vidnesbyrd blevet behandlet i kardinalkollegiet; en så vanskelig og ophøjet sag blev normalt ikke afgjort uden i forbindelse med konciler, men alligevel havde man ment, at Edvard burde hædres. En politisk kanonisation, romerkirkens tak! Vestmagterne var omsider vundet for Alexander III. Det engelsk-franske forholds stabilitet var dog en forudsætning for, at der ikke fremover skulle skabes nye politiske konstellationer.

V

RAHEWIN slutter sin fortsættelse af Otto af Freising's levnedbeskrivelse af Frederik I med at udmale hans magt.¹ Kongerne af Spanien, England, Frankrig, Danmark, Böhmen og Ungarn fulgte ham og sendte ham breve for at meddele, at de indrømmede ham »auctoritas imperandi«. Skildringen skulle kulminere med året 1160 og Frederik være Karl den Stores jævnbyrdige. Sandheden var en anden. Også indenrigs vanskeligheder tårnede sig op, ikke mindst fordi episkopatet kun delvis stod bag ham. 4. april 1160 skrev Alexander til Eberhard af Salzburg for at give meddelelse om bandlysningen af kejseren, Victor og dennes hjælpere og for at opfordre de gejstlige til at yde modstand mod tyrannen.²

¹³ Jaffé nr. 10653, Migne, bd. 200, s. 106 f. Robertson, *Materials*, bd. 3, s. 261. Nogen hastesag kan det ikke have været for Henrik II; først 13. oktober 1163 foregik translationen. På tværs af den da begyndte strid mellem regnum og sacerdotium kunne ærkebisp Thomas af Canterbury medvirke ved denne sakralisering af kongemagten. Se også D. Knowles, *The Episcopal Colleagues*, s. 57, note 1, og Powickes indledning til *Vita Ailredi*, s. XCIII og 42 f. Abbed Ailred forfattede helgenskriftet »*Vita Confessoris*«. – Det er nyttigt at erindre sig de engelske gejstliges holdning i kanonisations-spørgsmålet, når man skal vurdere ærkebisp Eskil af Lunds og det danske episkopats stillingtagen i spørgsmålet om en helgenkåring af Knud Lavard.

¹ Rahewin, s. 345.

² Jaffé nr. 10628. Se også brev af 12. april 1160, Jaffé nr. 10630.

I Norditalien havde kejseren ikke formået at gennemtvinge en militær afgørelse. I august-september 1160 opfordrede han til en øget kraftanstrengelse i foråret 1161 for at slå Milano; han skrev til patriark Peregrinus af Aquileja, at der verserede rygter om, at Victors stilling var ringere end tidligere, men at dette var helt forkert, eftersom han anerkendtes af mange kongeriger, f.eks. Spanien, Ungarn, Danmark og Böhmen.³ Det skulle dog vise sig, at kejseren erkendte behovet for et nyt koncil.

Den 3. december 1160 udsendte Victor IV indbydelser.⁴ Samtidig indkaldte kejseren de tyske fyrster og biskoper til felttog. Koncilet skulle træde sammen i Cremona 21. maj. Den 20. januar 1161 skrev Alexander til ærkebisp Eberhard om at fastholde sit standpunkt, men samtidig arbejde for at kejseren skulle vende tilbage til den kirkelige enhed.⁵ Victor havde meddelt, at de, der ikke efterfulgte hans indkaldelse, stillede sig udenfor kirken, men Eberhard forblev standhaftig og efterkom hverken kejserens eller dennes paves bud – han sendte undskyldningsbrev.⁶ Man overraskes over kejserens moderate reaktion; Eberhard modtog en ny indkaldelse til at give møde ved kejserhoffet 8. september s. å.

Indkaldelsen af et nyt koncil skabte også et dilemma for de tyske cisterciensere, ikke mindst efter at vestmagternes og ordensbrødrenes stillingtagen dér var blevet dem bekendt. At de havde modtaget en speciel indkaldelse, fremgår af korrespondancen mellem abbed Eberhard af Eberbach og abbed Adam af Ebrach fra februar-april 1161;⁷

³ MGH. Const., bd. 1, s. 274, Stumpf nr. 3897 og 3898. Hærstyrkerne skulle samles i Pavia 30. april 1161; koncilet skulle træde sammen 21. maj s. å. i Cremona.

⁴ Jaffé nr. 14443. Brev til ærkebisp Eberhard af Salzburg og dennes gejstlige, Jaffé nr. 14445. J. Haller, anf. arb., bd. 3, s. 165 og 506, har meget stærkt – næsten polemisk – fremhævet de reformer, som Victor IV ønskede at gennemføre i forbindelse med koncilet.

⁵ Eberhard af Salzburgs udsending opholdt sig ved kurien i Anagni og bragte brevet med tilbage, Jaffé nr. 10645; om ærkebispens rolle i forbindelse med Ungarns anerkendelse af Alexander III, se W. Holtzmann, anf. arb., Ung. Jahrb., bd. 6, s. 406. Om Spaniens forhold til Alexander se Ferdinands anerkendelsesskrivelse, Bouquet, bd. 15, s. 763, jvf. H. Reuter, anf. arb., s. 106 f., og W. Giesebrecht, anf. arb., bd. 5:1, s. 258 f. Ang. Portugals forhold se Papsturkunden in Portugal, ed. K. Erdmann, s. 229 ff. Begge landes indrepolitiske forhold og disses betydning for udenrigspolitikken er behandlet af R. Foreville og J. Rousset de Pina, Histoire de l'Église, bd. 9:2, 1953, s. 59.

⁶ Eberhard af Salzburgs brev til Frederik I, MGH. Const., bd. 1, s. 276, nr. 198. – Kejserens brev til Eberhard (efter 21. maj 1161), MGH. Const., bd. 1, s. 275 f., nr. 197. Se W. Schmidt, anf. arb., s. 29 f.

⁷ W. Ohnsorge, Eine Ebracher Briefsammlung, s. 31 f., M. Preiss, anf. arb., s. 220.

Adam indtog som abbed i et af Tysklands ældste cistercienserklostre en nøgleposition og blev derfor spurgt til råds. Eberhard havde været tilbøjelig til at forholde sig forsigtigt afventende i pavestriden, men nu var spørgsmålet om obediens blevet akut; han lagde ikke skjul på, at han i hjertet var alexandrinere, men indenfor imperiet ville det være forbundet med ikke ringe fare at sætte sig op mod kejseren, som kunne iværksætte repressalier. Der antydes i brevet intet om, at et generalkapitel i efteråret 1160 skulle have udstedt direktiver for hele ordenen.⁸ Resultatet af cisterciensernes overvejelser blev dog, at de ikke lod sig repræsentere på koncilet.

Forskellige forhold nødvendiggjorde, at koncilets sammentræden måtte udskydes til sidste halvdel af juni, og mødestedet ændredes til Lodi. Erfurter-annalerne nævner blandt de fremmødte gejstlige ærkebisp Hillin af Trier med lydbisper, ærkebisp Rainald af Köln med lydbisper og ti bisper fra Magdeburgprovinsen; desuden, at der indfandt sig sendebude fra kongerne af Frankrig, England, Polen, Böhmen og mange andre, der alle afviste Roland.⁹ Om Hillin oplyser samme annaler, at han i sommeren 1160 på et møde i Erfurt var sluttet op bag den kejserslige politik. Victor IV havde takket ved at gøre ham til legat for Trierprovinsen. Abbed Fastrad af Clairvaux betragtede ham derimod endnu i sommeren 1160 som alexandrinere.¹⁰

Acerbus Morena beretter, at de tilstedeværende på Lodi-koncilet anerkendte de i Pavia truffne beslutninger. Der oplæstes undskyldningsbreve fra kongen af Danmark, kongen af Norge, kongen af Ungarn, kongen af Böhmen, seks ærkebisper, tyve bisper og mange abbeder, såvel af cistercienserordenen som af andre ordener. Kongerne meddelte, at de med alle deres provinser ville anerkende Victor som pave og helt tilslutte sig de afgørelser, som koncilet måtte træffe. Det samme gjaldt de gejstlige.¹¹

Undskyldningsbrevene blev uden videre taget til indtægt for Victors sag. At dette ikke var holdbart, turde klart fremgå af Ungarns stilling, og cistercienserne havde heller ikke givet en sådan tilslutning. Helmold

⁸ Se ovenfor s. 000 note 5.

⁹ MGH.SS., bd. 16, s. 22, Watterich, bd. 2, s. 514.

¹⁰ MGH.SS., bd. 16, s. 22, Jaffé nr. 14453 (se også nr. 14454, 14455 og 14456). - Abbed Fastrad til bisp Omnibonus af Verona, Migne, bd. 200, s. 1363, Bouquet, bd. 13, s. 104, Watterich, bd. 2, s. 511 f.

¹¹ MGH.SS., bd. 18, s. 632, Watterich, bd. 2, s. 514 f.; se i øvrigt forfs. anf. arb., s. 64. Ang. Ungarns forhold til imperiet, hævder W. Holtzmann, anf. arb., Ung. Jahrb., bd. 6, s. 407, at ungarske gesandter ikke kan have givet møde.

skriver, at ordenen ikke blot udeblev, men at den modarbejdede den kejserlige politik. Kejseren var vred over, at cistercienserne havde sluttet sig til Alexander, og han udstedte derfor et edikt om, at de enten skulle anerkende Victor eller fordrives fra riget; mange brødre var allerede flygtet til Frankrig.¹²

De skabte vanskeligheder fremgår tydeligt af et brev fra abbed F. (af Baumgarten?) til abbed Neudungus af Neuburg, og af dennes brev til abbed Olicus af Herrenalb.¹³ For Neudungus var sjælekvalerne svare: man skulle følge ordenens ledere, hvis deres råd var gode, men på grund af kejserens trusler om tvangsforanstaltninger ville det måske være bedst at tilslutte sig ham, selv om man var tilhænger af Alexander, og i det hele taget føre en så tilbagetrukket tilværelse som muligt, mens man afventede stridens afslutning. Også de tyske præmonstratensere nærrede alexandriniske sympatier; men ingen af ordnerne fik – i modsætning til de franske brødre – mulighed for at spille en politisk rolle, og ønskede det næppe heller.

Det var ikke alene cistercienserne, der udsattes for kejserlige trusler. Ærkebisp Eberhard, der også sad kejserens fornyede indkaldelse overhørig, fik pålæg om at give møde ved kejserhoffet i foråret 1162; hvis dette ikke skete, ville kejseren sammen med fyrsterne lade en ny ærkebisp vælge til Salzburg-sædet. Eberhard undslog sig imidlertid og tilbød en pengeafløsning. I hofkredse kaldte man ham »religiosus antistes et delirus senex« – en from bisp og afsindig olding.¹⁴

I slutningen af december 1161 sendte den kejserlige notar Burchard

¹² Helmold, s. 176 f. Udgifveren, Bernhard Schmeidler, henlægger – med forbehold – det kejserlige edikt til 1164. Dette skyldes en forkert datering af rigsdagen i Würzburg (1165). – Brev fra abbed F. (af Baumgarten?) til abbed Neudungus af Neuburg ang. forfølgelserne, W. Ohnsorge, *Eine Ebracher Briefsammlung*, s. 9 ff. og s. 29 f., note 1, fra slutningen af 1161 eller beg. af 1162. Ohnsorge og M. Preiss, *anf. arb.*, s. 46, daterer det kejserlige edikt til 1161.

¹³ Brev fra abbed Neudungus til abbed Olicus af Herrenalb, slutningen af 1161 eller beg. af 1162, W. Ohnsorge, *anf. arb.*, s. 30 f. Burchards karakteristik af Eberhard af Salzburg, H. Sudendorf, *Registrum oder merkwürdige Urkunden für die deutsche Geschichte*, bd. 2, 1851, s. 134 f. (beretning om tiden 6. oktober 1161 til julen s. å.). M. Preiss har i *anf. arb.* foretaget en minutøs undersøgelse af de tyske cistercienserklostres forhold. Ang. de tyske præmonstratensere, se Jaffé nr. 10697.

¹⁴ MGH.Const., bd. 1, s. 278, nr. 202, især note 179, Stumpf nr. 3920 (efter 8. september) og nr. 3921. Om Eberhards forbindelse med kejseren, Stumpf nr. 3924, sikkert rigtigere dateret i MGH.Const. (januar 1162). R. Jordan, *Die Stellung des deutschen Episkopats im Kampf um die Universalmacht unter Friedrich I bis zum Frieden von Venedig (1177)*, 1939, s. 89, W. Schmidt, *anf. arb.*, s. 31 f., og W. Föhl, *anf. arb.*, s. 126. Sidstnævnte mener, at bisp Eberhard af Bamberg på koncilet i Lodi har gjort sig til talsmand for, at kejseren skulle vise tålmodighed over for Eberhard af Salzburg.

en længere redegørelse for kejserdømmets politiske situation til abbed Nicolaus af Siegburg.¹⁵ Burchard færdedes hjemmavant ved hoffet, anvendtes som gesandt og var fuldt loyal overfor kejseren og Victor. Angående Ungarn oplyser han, at dette land ikke ville anerkende Victor; kejseren havde takket, fordi han havde mistet så troløs en ven (= Geza II) på grund af en så retfærdig sag og havde bedt om, at dette ville blive meddelt til »regulus«. Det var kendt overalt, at de øvrige konger skælvede og bævede af frygt for kejseren, og at hans uvenner sværmede iblandt dem; de havde nu sluttet indbyrdes fred og befæstet troskaben. Fem kongers sendebude havde i det forløbne år været sammen for at slutte forbund. Den græske kejser havde sluttet en fem-årig våbenhvile med den ungarske konge; han havde også skrevet til kongerne af Tyrkiet, Babylon, Persien og Kouranien for at meddele dem, at den romerske kejser ville erobre hans og deres lande, hvis han fik nedkæmpet Milano. Kongerne af Spanien, Barcelona, Frankrig og Danmark frygtede det samme; Roland og hans pseudokardinaler havde skrevet til hele verden for at vække had mod kejseren. Derfor vovede alle småkongerne (»reguli«) mere af frygt for og had til kejseren end af hensyn til retfærdigheden at anerkende Roland som pave; denne arbejdede også sammen med kejseren af Byzans og kongen af Ungarn (se ovenfor side 383 f.). Et lyspunkt var der dog at notere: den engelske konge ville slutte et nært forbund med kejseren, således at de var enige om alt. Hans sendebude opholdt sig ved kejserhoffet. Milano ville snart falde, og kejseren kunne, når han måtte ønske det, afsætte Eberhard af Salzburg. Nu, hvor der kunne ventes en snarlig sejr, ville kejseren sammenkalde et koncil i Rom.

VI

ALLEREDE i slutningen af 1160 viste der sig alvorlige tegn på uro i kongeriget Sicilien, og i marts 1161 foretoges en paladsrevolution, hvorved Vilhelm I afsattes. Ganske vist lykkedes det episkopatet at få ham genindsat, men det gav blot anledning til nye baronopstande.¹ Denne uro og den overhængende fare for et stort kejserligt felttog i Italien fik Alexander III til at søge øget kontakt med kejser Manuel og til at overveje at flytte til Frankrig.²

¹⁵ Sudendorf, bd. 2, s. 134 f. Ang. Ungarn se W. Holtzmann, *anf. arb.*, Ung. Jahrb., bd. 6, s. 407 ff. Gerhoh af Reichersberg, MGH.LL., bd. 3, s. 385.

¹ W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 72 ff., 92 f. og 95.

² Hovedkilden er Romuald af Salerno, MGH.SS., bd. 19, s. 430 ff. Se også Bouquet, bd. 16, s. 55.

Det spændte forhold mellem England og Frankrig i forbindelse med ægteskabsaffæren (se ovenfor side 391 f.) havde udløst mindre kamp-handlinger; de pavelige bestræbelser måtte påny koncentrere sig om at få genoprettet freden. Foruden legaterne arbejdede cistercienserne, magister Nicolaus herpå.³ Henrik af Beauvais fik til opgave stadig at holde sig i nøje forbindelse med Ludvig VII og derved hindre modstan-derne i at vinde indpas. Det pålagdes desuden Henrik at gribe ind i et forhold, som foruroligede paven meget: Cluny-klosterets abbed Hugo og en del af munkene havde sluttet sig til Victor IV. Denne sag blev bragt ud af verden ved, at Hugo afsattes og erstattedes af abbed Stefan af St. Michel en Cluse. Hugo drog til kejseren.⁴

Bestræbelserne for en normalisering af det engelsk-franske forhold lykkedes; 24. juni 1161 afsluttedes aftaler om våbenstilstand.⁵ I september 1161 trådte cisterciensernes generalkapital sammen, hvilket bl.a. resulterede i, at ordenen officielt anerkendte Alexander. Umiddelbart efter trak abbed Lambert af Citeaux sig tilbage; han erstattedes af abbed Fastrad af Clairvaux, mens abbed Godfrey af Igny overflyttedes til hans embede. Der synes ikke at ligge politiske årsager bag disse personskifter.⁶

I slutningen af maj 1161 brød Alexander og hele pavehoffet op fra Anagni. Efter megen omflakken i Italien ankom han til Frankrig den 11. april 1162.⁷ Endnu mens han opholdt sig i Genova, havde han (16. marts) skrevet til Eberhard af Salzburg, som han havde erfaret var blevet indkaldt til at give møde ved hoffet (se ovenfor side 396); han opfordrede ham nu stærkt til at rejse og forsøge at påvirke kejseren i pave-spørgsmålet.⁸ Holdningen overfor kejseren var pludselig blevet en ganske anden under indtryk af den forværrede situation i Italien, hvor

³ Jaffé nr. 10658 og 10661.

⁴ Jaffé nr. 10661. I. Schnack, Richard von Cluny, seine Chronik und sein Kloster in den Anfängen der Kirchenspaltung von 1159, Hist. Studien, ed. E. Ebering, Heft 146, 1921, s. 26 ff. Hugo drager til kejseren, *ibid.*, s. 31 og 38. Se også J. B. Mahn, *anf. arb.*, s. 142.

⁵ H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 1, s. 171 f., M. Preiss, *anf. arb.*, s. 44, note 38, og W. Ohnsorge, Die Legaten Alexanders III, s. 41. Om freden s. å., R. W. Eyton, *anf. arb.*, s. 5.

⁶ Se ovenfor s. 391 note 5. M. Döberl, *anf. arb.*, s. 51, har villet se en imødekommehed overfor kejseren i disse personskifter. Af den tidligere omtale af Fastrads virke vil det fremgå, at dette ikke er sandsynligt. Migne, bd. 200, s. 1363, Bouquet, bd. 13, s. 104, Watterich, bd. 2, s. 511 f., M. Preis, *anf. arb.*, s. 47, note. G. Schreiber har antaget, at Alexander III skulle have givet cistercienserne et privilegium 13. november 1161, der ikke er medtaget hos Jaffé; M. Dietrich, *anf. arb.*, s. 31, har påvist, at det skal henlægges til Alexander IV's papat; se J. B. Mahn, *anf. arb.*, s. 138.

⁷ Boso, Watterich, bd. 2, s. 386.

⁸ Jaffé nr. 10702.

Milano havde kapituleret 1. marts.⁹ Eberhard rejste, men undgik omhyggeligt at komme i kontakt med Victor IV, og nåede så hurtigt frem, at han kunne deltage i kejserens indtog i Milano, hvor der 30. marts indledtes et kirkemøde – vel at mærke uden Victors deltagelse! Her vedgik Salzburger-ærkebispemænd åbent, at han var alexandrinere. Kejserens modtagelse af ham var imidlertid ikke blot venlig, han gav ham endog visse privilegier til hans kirkeprovins.¹⁰ Kejseren har næppe været afvisende overfor forhandlinger om en kirkefred, siden han sørgede for, at Victor – der opholdt sig i nærheden – ikke selv mødte op, men blev repræsenteret af to kardinaler. Tanken om et koncil (se side 400 ff.) synes dog ikke at have været fremme. Forhandlingerne gav intet positivt resultat.

Milanos fald fulgtes op af diplomatisk succes for kejseren. Pisa, Genova og flere andre byer sluttede forbund med ham som led i hans plan om et felttog mod Sicilien. I juli-august 1162 blev der indgået aftaler med greverne af Barcelona og Provence.¹¹

VII

STRAKS efter Alexanders ankomst til Frankrig skulle nye skuffelser beredes ham. Han søgte kontakt med Ludvig VII, men denne stillede sig yderst køligt. Cistercienserabbeden af Granselve fungerede som mellemmand, men også electus Henrik af Reims (tidligere af Beauvais) og et par franske biskoper skulle opsøge kongen på pavens vegne – i stedet for de pavelige legater, der først var blevet udpeget til denne opgave.¹ En febrilsk aktivitet ved kurien afslører en stærk frygt for den franske konges holdning, en holdning som må ses på baggrund af den kejserlige succes i Italien. I maj modtog Alexander to udsendinge fra Henrik II, biskopperne af Evreux og Bayeux, uden at vi kender til enkeltheder i de førte forhandlinger, som også en række franske gejstlige deltog i.²

⁹ MGH.Const., bd. 1, s. 279 f., nr. 203, og s. 281, nr. 204.

¹⁰ Om opfattelsen af kirkestriden i Salzburg-provinsen, se Gerhoh af Reichersberg, *De investigatione Antichristi* (tilegnet ærkebisp Eberhard), MGH.LL., bd. 3, s. 364 ff. Om forbindelsen med Alexander III, *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, bd. 1, s. 198 ff., nr. 28 ff. Eberhards rejse er behandlet af W. Schmidt, *anf. arb.*, s. 36 f., R. Jordan, *anf. arb.*, s. 91 f., og H. Reuter, *anf. arb.*, s. 191 f. Ang. mødet, se MGH.SS., bd. 17, s. 469. Kejserens privilegier, Stumpf nr. 3939 og 3940.

¹¹ MGH.SS., bd. 19, s. 247, MGH.Const., bd. 1, s. 282 ff., nr. 205 ff.

¹ Alexander III til Ludvig VII, Jaffé nr. 10708 og nr. 10712. Samme til Henrik af Beauvais ang. dennes valg til ærkebisp af Reims, Jaffé nr. 10710.

² Jaffé nr. 10719. Se W. Holtzmann i *Hist. Zeitschrift*, bd. 178, 1954, s. 108.

I den følgende tid var der livlig brevveksling mellem kurien og det franske hof; men først i et brev fra Alexander til den alexandrinsk-sindede kgl. kansler, bisp Hugo af Soissons, af 24. juli 1162 løftes sløret for, hvad der var i gære. Der var aftalt et møde mellem kongen og kejseren; dette skulle Hugo af al magt søge at hindre, og heri skulle han bistås af Henrik af Reims.³ Mellem paven og kongen var der berammet et møde om sagen.

Allerede før 17. november 1161 – da Alexander endnu opholdt sig i Italien, men omgikkes med planer om at drage til Frankrig – havde kejseren skrevet til Hugo af Soissons for at meddele, at han ville betragte det som *casus belli*, hvis den franske konge ydede paven asyl; der ville derved kunne opstå et så stort had mellem imperiet og Frankrig, at det ikke let kunne holdes i ave eller bringes til ophør.⁴

Burchard berettede, at et engelsk gesandtskab opholdt sig ved kejserhoffet i slutningen af 1161 (se side 396f.). De vesteuropæiske magter var påny i brændpunktet. 11. februar 1162 skrev Victor IV til kong Ludvig og sendte en udsending til ham for at få optaget forhandlinger.⁵ I Frankrig var der, som allerede nævnt, kredse, der ønskede en tilnærmelse til imperiet, dette gælder ikke mindst grev Henrik af Champagne, der nu kom til at spille en hovedrolle (se side 391f.).

Franske gesandter må være blevet sendt til kejseren, som (før 1. marts 1162) skrev til kong Ludvig, at han glædede sig over den nu knyttede kontakt; noget møde mellem dem kunne der dog ikke umiddelbart blive tale om på grund af felttoget i Italien.⁶ Milanos fald ændrede helt situationen. 31. maj 1162 skrev Frederik til Ludvig fra Pavia – efter at der igen var kommet franske gesandter til ham – om glæden over, at der skulle sluttes forbund mellem dem;⁷ den franske udsending var Henrik af Champagne, som kejseren havde truffet en fast aftale med.

³ Jaffé nr. 10743, 10744, 10750 og 10752.

⁴ Bouquet, bd. 15, s. 202. J. Haller, *anf. arb.*, bd. 3, s. 507, daterer urigtigt til februar 1162.

⁵ Jaffé nr. 14459. Bouquet, bd. 16, s. 25, daterer til 1161. Om den i brevet omtalte Stefan, se Victor IV's brev til Ludvig VII af 24. juni 1160, Jaffé nr. 14439.

⁶ Bouquet, bd. 16, s. 126. Mangler hos Stumpf. Bouquet daterer til 1161–62. Må stamme fra tiden før 1. marts 1162. »... Quia uero per legatos tuos et per epistolam hoc ipsum aequè te optare cognovimus et credimus, non modice gaudemus...«.

⁷ MGH.Const., bd. I, s. 289, Stumpf nr. 3944. »... ut inter nos tanquam consanguineos, et inter cognata regna nostra, detereso totius rancoris nebulo, sinceræ dilectionis splendor refulgeat, et foedus amicitiae, quod facit utraque unum, indissulubilem semper conservat amorem...«.

I maj 1162 sendte kejseren en række breve om den storpolitiske begivenhed. I et af dem, til en anonym gejstlig, siges det, at der gennem lang tid havde været ført fransk-tyske forhandlinger om striden i romerkirken, og at man var nået til enighed om, at der 29. august s.å. skulle afholdes et »concilium generale« ved floden Saône i Besançon stift med deltagelse af »ærkebisper, bisper, rettroende fædre, baroner og alle fyrster fra begge lande«. Her ville den franske konge med alle sine ærkebisper, bisper og alle sit riges fyrster og hele den franske kirke, således som det på forhånd var aftalt ved ed og med sikre garantier, anerkende Victor IV som pave.⁸

I det kejserlige brev til ærkebispnen af Lyon siges der intet om forhåndsaftalen, men det oplyses, at grev Henrik havde vist Victor skyldig ærbødighed ved kejserhoffet og havde anmodet om et møde med kongen.⁹ Kejseren indkaldte hertug Mathæus til at møde 25. august; heller ikke her tales der om et fransk løfte i pavespørgsmålet, men kejseren gav udtryk for håb om, at kirkens fred og enighed ville blive genoprettet under Victors ledelse.¹⁰ Ovenfor omtalte brev til den anonyme gejstlige var utvivlsomt bestemt for Tyskland, og fik følgelig en særudformning.

Det måtte være klart, at Alexander III stod overfor sin anden kamp om Frankrigs obediens. Allerede i forsommeren 1162 havde ærkebisp Eberhard af Salzburg – efter sit besøg hos kejseren (se side 399) – ytret sine betænkeligheder ved den politiske udvikling i et brev til Henrik af Reims, som han spurgte om, hvordan England og Frankrig ville stille sig efter kejserens sejr over Milano. Han havde hørt rygter om, at hele kirken ville svigte Alexander, og at den franske kirke ville anerkende Victor, hvad han dog nægtede at fæste lid til; men han var mere end ivrig efter at blive holdt underrettet om dens holdning.¹¹ Henrik af Reims' udaterede svar er bevaret: den franske kirke ville urokkeligt holde fast ved Alexander, og det samme gjaldt for kong Ludvig.¹²

⁸ Ingen af brevene er daterede, men må være nogenlunde samtidige med brevet til Ludvig VII, se foregående note. Kejseren til det tyske episkopat, MGH.Const., bd. 1, s. 290, nr. 208, Stumpf nr. 3948 (angiver at brevmotageren var bisp Konrad af Augsburg).

⁹ Kejseren til ærkebisp Eraclius af Lyon, MGH.Const., bd. 1, s. 291 f., nr. 210, Stumpf nr. 3947.

¹⁰ Kejseren til hertug Mathæus, MGH.Const., bd. I, s. 291, nr. 209, Stumpf nr. 3946. Se også Victor IV's brev til Ludvig VII's seneskalk, Bouquet, bd. 16, s. 29, Imar af Tusculums brev til Ludvig VII, Bouquet, bd. 16, s. 201, og Rainald af Kölns brev til Hugo af Soissons (efter 31. maj 1162) Bouquet, bd. 16, s. 201 f.

¹¹ Udateret brev, Bouquet, bd. 16, s. 177, Tengnagel, s. 432.

¹² Udateret brev (måske efter 29. august 1162), Bouquet bd. 16, s. 177 f.

Henriks følelser var i hvert fald ikke til at tage fejl af. I et brev fra tiden mellem maj og 29. august skriver han til sin broder, kongen, at det havde forfærdet ham at erfare om grev Henriks løfte til kejseren om en fransk anerkendelse af Victor; han gengiver den kejserlige indbydelsesskrivelses indhold og advarer stærkt mod at inlade sig på et sådant eventyr.¹³

Hugo af Poitiers skriver i sin »*Historia Vizeliacensis*«,¹⁴ at Alexander III stillede sig afvisende overfor den franske konges forslag om et møde med kejseren, som var blevet ham overbragt af abbed Theobald af Saint-Germain-des-Prés. Kongen havde derefter gennem den skismatiske bisp Manasses af Orléans kontaktet grev Henrik, som opholdt sig ved kejserhoffet. Kejseren havde da foreslået et møde med deltagelse af begge paver, stormænd og gejstlige fra begge riger, og grev Henrik havde aflagt ed på, at mødet ville blive realiseret på den ønskede måde. Valget skulle der gøres til genstand for prøvelse. En alexandrinsk legation skulle søge at mildne Ludvigs vrede over afslaget, og i landsbyen Souvigny kom et møde i stand mellem ham og Alexander (se side 403), som blev lovet sikkert lejde, hvis han ville drage med til kejseren; men Alexander afsløg af frygt for dennes list. Da kongen begav sig til mødet med kejseren, kendte han ikke forhåndsbetingelserne; først da han var kommet til Dijon, fik han besked om, at der skulle nedsættes en kommission med deltagelse af gejstlige fra begge lejre til løsning af pavestriden. Da kongen blev vred, fremlagde grev Henrik et kongeligt brev til Manasses med besked til greven om, at det ville være gunstigt, hvis der blev tilvejebragt et møde, hvor kongen ville slutte op bag den trufne afgørelse.

Hugo skildrer videre, hvorledes kongen søgte at forhale mødet under henvisning til ukendskab til de af grev Henrik afgivne løfter; de kejserlige forhandlere ville ikke akceptere dette, men det lykkedes dog grev Henrik at få udvirket tre ugers udsættelse; kongen samtykkede og gav gidsler. Kejseren tilsidesatte nu grev Henrik som forhandler og benyttede i stedet Rainald af Köln, men nu stod Gud kirken og den enfoldige konge bi; Rainald meddelte, at Ludvig ikke ville få del i dommen over romerkirken – en sådan var et kejserligt prerogativ. Dette blev af kongen betragtet som et løftebrud, og i dette synspunkt støttedes han af de franske stormænd og gejstlige. Kongen – og Alexander, som havde opholdt sig i nærheden – drog derefter bort.

¹³ Bouquet, bd. 16, s. 30 f.

¹⁴ MGH.SS., bd. 26, s. 146 ff., Bouquet, bd. 12, s. 329 ff., Watterich, bd. 2, s. 525 ff.

Kardinaldiakon Boso af St. Cosma et Damianus skriver i sin Alexander-biografi¹⁵ ligeledes om grev Henriks forhandlervirksomhed og om de kejserlige planer om et koncil, hvor begge paver skulle møde op og modtage dom af franske, italienske og tyske gejstlige. Forslaget herom blev godtaget af kong Ludvig. Kejseren, Victor og deres følge begav sig til mødestedet St. Jean-de-Losne; også kongen drog afsted, fulgt af sine ledende mænd, bisper og abbeder, og undervejs forhandlede han i to dage med paven i Senlis. Paven nægtede imidlertid at deltage i mødet, men lod kongen ledsage af kardinalbisp Bernhard af Porto, kardinalpresbyter Hubald af St. Crux, kardinalpresbyter Johannes af St. Anastasia, kardinaldiakon Hyazinth af St. Maria in Cosmedin og kardinaldiakon Ardicius af St. Theodorus, mens han selv og de øvrige kardinaler drog til Aquitanien. Kejseren blev – ophidset af Victor – opbragt over Alexanders udeblivelse, og kongen måtte skrive til denne om at komme tilstede. På dette tidspunkt greb imidlertid Herren ind, idet han opflammede den engelske konge til at yde den franske konge hjælp og støtte med en meget stor mængde tapre soldater, med hvilke han ilede mod kejseren. Kejseren lod derefter Rainald af Köln meddele kongen, at dommen i pavespørgsmålet alene skulle fældes af imperiets folk, men at kongen med følge ville være velkommen til mødet. Kongen brød derefter op for at drage hjem. Boso beretter til sidst, at Henrik II opsøgte Alexander og ærede ham på alle måder.

Kölner-annalerne¹⁶ tillægger den franske konge initiativet til den tysk-franske kontakt. Grev Henrik havde anmodet om en kejserlig indkaldelse til en »curia generale«, hvor kejseren skulle møde ledsaget af Victor, kongen ledsaget af Alexander. Kejseren bifaldt planen og kom til stede 29. august, men kongen havde været på mødestedet ved Losne allerede 28. august og var draget bort igen, forført – efter hvad der blev sagt – af de hvide munkes (cisterciensernes) råd og uden at have haft Alexander med. Videre beretter annalerne, hvorledes kejseren og den danske konge (Valdemar I) sammen med hele den store mængde bisper og fyrster bestemte, at Victor skulle være den eneste pave, således som det var blevet bestemt på den første (Pavia) og anden (Lodi) synode, og Alexander og hans tilhængere erklæredes for skismatikere. Om den danske konge siges det, at han på dette hof modtog kronen af kejserens hænder og aflagde lensed til ham.

¹⁵ Watterich, bd. 2, s. 388 ff.

¹⁶ MGH.SS., bd. 17, s. 777, Waitz' edit., s. 112 f., Watterich, bd. 2, s. 525. Se C. Weibull, Saxo, s. 250 f., og forf.s anf. arb., s. 65.

Også Acerbus Morena¹⁷ kender til, at der skulle nedsættes en kommission af victorinere og alexandrinere til undersøgelse af pavespørgsmålet, men at Alexander nægtede at underkaste sig dens dom. Helmold¹⁸ beskriver, hvorledes alle lande på den tid nærrede frygt for kejseren, som indkaldte kong Ludvig, kongen af Danmark, kongen af Böhmen og kongen af Ungarn. Valdemar mødte op ledsaget af de danske bisper; kong Ludvig fik betænkeligheder og drog bort, inden kejseren kom tilstede; denne blev meget vred og var opsat på krig med Frankrig. Fra denne tid var Alexanders magt i stadig vækst. Også Pölden-annalerne¹⁹ omtaler mødet, hvori paverne skulle deltage; den franske konge var draget bort, især fordi cistercienserabbederne havde vægret sig. Kejseren, den danske konge, rigets stormænd og de forsamlede gejstlige stadfæstede derefter valget af Victor. Saxo²⁰ har intet om det tysk-franske forhold.

Det franske initiativ, udsprunget af en permanent utrygheds-følelse i forholdet til Henrik II, en akut frygt for kejseren, og hjulpet frem af kejservenlige folk, var blevet kuldkastet, ikke mindst fordi den franske gejstlighed ydede modstand. Kejseren måtte igen indkassere et diplomatisk nederlag. I kirkepolitiken blev det efterfølgende koncil i Dôle kun en mager erstatning; dets åbning faldt sammen med treårsdagen for det stormfulde valg i Peterskirken. Victor IV anerkendtes påny, Alexander III bandlystes, men nogen løsning på pavestriden blev ikke fundet. Saxo refererer mødet, men også gennem »Dialogus de pontificatu sanctae romanae ecclesiae«²¹ får vi et indblik i forhandlingerne, hvor en cistercienser endog vovede at gå i rette med den kejserlige kirkepolitik.

VIII

DEN 17. september 1162 takkede Alexander III bevæget Ludvig VII for, at mødet med kejseren ikke var blevet gennemført.¹ Gennem ærkebisp Roger af York, bisp Rotrou af Evreux og bisp Arnulf af Lisieux havde han anmodet Henrik II om at yde kongen støtte, bl. a. med tropper, og engelske gesandter ville komme til det franske hof for at forhandle

¹⁷ MGH.SS., bd. 18, s. 639 f., Güterbocks edit., s. 164 f.

¹⁸ Helmold, s. 177.

¹⁹ MGH.SS., bd. 16, s. 92.

²⁰ Saxo, Gesta Danorum, bd. 1, 1931, s. 442 f., C. Weibull, Saxo, s. 250 ff.

²¹ Vidneliste i lensbrev af 18. august 1162, MGH.Const., bd. 1, s. 303. »Dialogus«, MGH.LL., bd. 3, s. 528 ff. Se R. Foreville og J. Rousset de Pina, Hist. de L'Église, bd. 9:2, s. 50.

¹ Jaffé nr. 10757. Ang. Ludvig VII's forbindelse med den tyske opposition, se Bouquet, bd. 16, s. 34.

nærmere herom. Paven skulle selv forhandle med Henrik 18. september og ville da tale Ludvigs sag. Det var ham meget magtpåliggende at berolige angående den engelske hjælp; han ville selv optræde som garant (for at Ludvig ikke skulle blive skadet). Måske blev der tilvejebragt et møde mellem paven og de to konger i slutningen af måneden.²

At cistercienserne har haft en meget stor andel i ændringen af den franske konges udenrigspolitik fremgår tydeligt af kilderne. Alexander takkede for deres indsats med en strøm af privilegier.³ Også kong Ludvig viste sin erkendtlighed, ikke mindst overfor klosteret i Clairvaux.⁴

Den 18. september 1162 takkede Alexander ærkebisp Eberhard af Salzburg for trofasthed og fremsatte ønske om en nærmere forhandling med ham om hele kirkens stilling.⁵ Eberhard skulle om muligt kontakte kejseren og forsøge at få ham tilbage til den kirkelige enhed, med andre ord: en genoptagelse af de resultatløse forhandlinger fra foråret (se side 399). Brevet er ligesom tidligere holdt i en meget diplomatisk tone; kejseren, der nu var tilføjet et alvorligt nederlag, skulle ikke udfordres. Vi skal se, at Eberhard ikke selv rejste til kurien, men sendte bisp Albert af Freising.

Den 22. oktober sendte paven cistercienserabbederne af Aumône og Furness til Henrik af Reims for at forhandle om indkaldelse af et koncil.⁶ Kardinalbisp Bernhard af Porto rejste i samme ærinde til det franske hof.⁷ 8. december kunne paven meddele kong Ludvig, at der ville blive indkaldt til et koncil i Tours; den engelske og den franske konge og deres kirker havde godkendt planen.⁸ Selv den skismatiske bisp Manasses af Orléans anerkendte nu Alexander.⁹

Alexander førte efter sammenbrudet af de tysk-franske forhandlinger

² Boso, Watterich, bd. 2, s. 393. Se M. Preiss, *anf. arb.*, s. 54, note 85, og R. Forville og J. Rousset de Pina, *Hist. de L'Église*, s. 78, der har denne antagelse.

³ M. Preiss, *anf. arb.*, s. 56 ff.

⁴ M. Preiss, *anf. arb.*, s. 57, note 108. Cisterciensernes generalkapitel måtte i 1162 udskydes p. gr. af den alvorlige politiske situation. 11. november s. å. trådte det imidlertid sammen, ikke i Citeaux men i Foigny. MGH.SS., bd. 6, s. 460, M. Preiss, *anf. arb.*, s. 53, P. S. Mitterer, *anf. arb.*, s. 25.

⁵ Jaffé nr. 10758. *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, bd. 1, s. 30, nr. 94.

⁶ Jaffé nr. 10770 og nr. 10772.

⁷ Jaffé nr. 10773. *Papsturkunden in Spanien*, ed. P. Kehr, bd. 1 (Katalanien), s. 381 f. W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexander III*, s. 56 f., antager, at Alexander III's brev til Ludvig VII (Jaffé nr. 10772) har forbindelse med planerne om indkaldelse af et koncil.

⁸ Jaffé nr. 10789.

⁹ Ang. Manasses af Orléans, se brev fra Alexander III til ærkebisp Henrik af Reims, Jaffé nr. 10795.

for alvor krigen over i fjendens lejr. 29. oktober 1162 sendte han en rundskrivelse til alle gejstlige i Tyskland,¹⁰ for at de skulle yde støtte til den i 1160 fordrevne bisp Ulrich af Halberstadt. 6. februar 1163 tog han cistercienserklosteret i Eberbach under sin beskyttelse og stadfæstede dets godsbesiddelser og rettigheder;¹¹ dette er det første bevis på en direkte forbindelse mellem tyske cisterciensere og Alexander (se side 395 f.).

Den 28. februar s.å. meddelte paven »uenerabilibus fratribus episcopis et dilectis abbatibus, praepositis, aliisque ecclesiarum praelatis et universo clero ac populo in regno Teutonico constitutis, in unitate Ecclesiae permanentibus«,¹² at han havde udnævnt Eberhard af Salzburg til legat for Tyskland, da han ikke på anden måde var i stand til at henvende sig til dem. Eberhard havde myndighed til at kalde skismatikere tilbage til kirkens enhed og til at tilkalde alle gejstlige, behandle opståede sager og afgøre disse. Det pålagdes brevmottagerne at rette sig efter denne bestemmelse og vise ham skyldig ærbødighed og lydighed.

Inden det store koncil i Tours udmærkede Alexander kong Ludvig med den gyldne roses orden.¹³

Som en betingelse for engelske gejstliges deltagelse i koncilet krævede Henrik II, at der ikke måtte vedtages noget, som kunne blive til skade for den engelske krone. 18. marts 1163 svarede Alexander, idet han priste kongens hengivenhed overfor romerkirken, at der ikke ville blive truffet afgørelser, der ville kunne være kongen »til fordærv eller ubehag«.¹⁴

Efter at denne sidste hindring var ryddet af vejen, afholdtes det store koncil i maj. Hugo af Poitiers¹⁵ beretter om den meget store engelske og franske deltagelse; der var også kommet breve og repræsentanter fra en betydelig del af Italien, fra Sicilien, Sardinien, Spanien, Irland og Skotland. Mange tyske biskoper havde hemmeligt skrevet til Alexander, at de »efter tid og sted ydmygt ville adlyde ham og være ham hengiven«. Koncilet bandlyste Victor, Rainald af Köln, abbed Hugo af Cluny og

¹⁰ Jaffé nr. 10771.

¹¹ Jaffé nr. 10815.

¹² Jaffé nr. 10824.

¹³ Jaffé nr. 10826.

¹⁴ Radulf de Diceto, J. C. Robertson, *Materials*, bd. 1, s. 310, H. Tillmann, *anf. arb.*, s. 54 f., se endvidere Alexander III's brev af 18. marts 1163, Jaffé nr. 10834, R. Foreville, *L'Église et la Royauté*, s. 115.

¹⁵ MGH.SS., bd. 26, s. 148, Watterich, bd. 2, s. 534. – Boso oplyser, at der deltog 17 kardinaler, 124 biskoper og 514 abbeder foruden en mængde andre gejstlige og verdslige, Watterich, bd. 2, s. 393 ff.

electus Christian af Mainz; bandlysningen af kejseren fornyedes derimod ikke.

Salzburg-ærkesædet har været repræsenteret af bisp Albert af Freising (se side 408). 29. maj 1163 – umiddelbart efter koncilets afslutning – takkede Alexander ærkebisp Eberhard, bisp Hartmann af Brixen og de andre lydbisper for trofast støtte;¹⁶ koncilet havde været en succes, deltagertallet det største i de sidste 40 år. Brevmodtagerne opfordredes til at øge og beskytte den katolske enhed; Herren ville føre sin kirke til hæder og ophøjelse og snart give den fred, efter trængsler og modgang ville Han lade den få lettere kår. Paven benyttede samtidig lejligheden til at advare mod et kommende kejserligt felttog mod Ungarn.

IX

HENRIK II havde allerede i februar 1162 lagt op til en stramning af sit i forvejen faste greb om den engelske kirke. Westminster-mødet i oktober 1163 blev indledningen til den langvarige styrkeprøve mellem ham og den nye ærkebisp af Canterbury, Thomas Becket. Ærkebispes-
striden¹ skabte nye bryderier for Alexander III; Thomas søgte i sin kamp for »libertas ecclesiae« hans støtte, men paven søgte at berolige for at undgå eventuelle kongelige repressalier overfor romerkirken² og anvendte bl. a. den erfarne forhandler abbed Philip af Aumône som mellemmand.

Kongen ønskede på sin side at udnytte den knibe, som paven var bragt i; han ville endog have, at paven skulle stadfæste Clarendon-konstitutionerne (jan. 1164), som i sig selv var en trusel mod den internationale kirke; dette nægtede paven dog i et brev af 27. februar 1164, men søgte ved andre indrømmelser at fastholde kongen.³ Selv ved kurien var der utilfredshed med denne balancepolitik. Spørgsmålet var yderligere kompliceret ved, at den franske konge, franske gejstlige og franske cisterciensere åbent sympatiserede med ærkebisp Thomas. 21. marts 1164 skrev Alexander til ærkebisp Henrik af Reims om nøje at holde øje med kong Ludvig.⁴

¹⁶ Jaffé nr. 10869. *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, bd. L, s. 30, nr. 93.

¹ R. Foreville, *L'Église et la Royauté*, s. 110 ff.

² Jaffé nr. 10952. Ang. de franske cisterciensere, se Roger af Pontigny, J. C. Robertson, *Materials*, bd. 4, s. 31 ff., Edward Grim, *ibid.*, bd. 2, s. 378, og Vita S. T., *ibid.*, bd. 1, s. 15. M. Preiss, *anf. arb.*, s. 69 ff., bygger på H. Reuters stærkt pro-alexandrinske skildring, *anf. arb.*, bd. 1., s. 566.

³ J. Robertson, *Materials*, bd. 3, s. 49. Det pavelige svar, Jaffé nr. 11004.

⁴ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 85 ff., 91, 94 og 113, R. Foreville, *L'Église et la Royauté*, s. 279, Jaffé nr. 11009.

To gange forsøgte ærkebisp Thomas at flygte til Frankrig, begge gange forgæves. I oktober 1164 domfældedes han i Northampton, sikkert til livsvarigt fængsel, men det lykkedes ham at flygte. Ca. 1. november nåede han Frankrig. Henrik II henvendte sig straks til Ludvig VII, som han anmodede om ikke at yde hjælp til Thomas – hvis det alligevel skete, ville det kunne skade det engelsk-franske forhold alvorligt. Efter ankomsten til kontinentet sendte Thomas Herbert af Bosham og en anden engelsk gejstlig til det franske hof og til kurien for at afgive en førstehåndsberetning; både paven og kongen bifaldt, at han fik asyl i cistercienserklosteret Pontigny, hvortil han ankom 30. november. Også det engelske episkopat sendte folk til kurien med ønsker om, at paven skulle gå yderst forsigtigt frem overfor kong Henrik.⁶

Den 23. juli 1163 kunne Alexander give kong Ludvig meddelelse om sin forbindelse med den tyske opposition.⁷ Af cistercienseren Vilhelm af Morimond, som havde været på rejse i Tyskland, havde han modtaget breve til sig selv og kongen fra hertug Welf »Dux Spoleti, marchio Tusciae, princeps Sardiniae ac Corsicae, et dominus totius domus comitissae Mathildis«, der meget tidligt under skismaet nærrede alexandrinske sympatier. Broder Vilhelms rejse skal måske ses i forbindelse med Eberhard af Salzburgs legatudnævnelse og kontakten med klosteret Eberbach.

Ved Salzburger-ærkesædet må man have anset tiden for moden til nye forhandlinger med kejseren. På rigsdagen i Mainz i marts-april 1163 mødte ærkebisp Eberhard op sammen med bisp Hartmann af Brixen;⁸ begge fik en ærefuld modtagelse. Bisp Albert af Freising må have kunnet bringe resultatet af disse forhandlinger til pавens kundskab under koncilet i Tours.

Sidst på sommeren, sandsynligvis i august, sendte Alexander en legation, bestående af to kardinaler, bisp Peter af Pavia, bisp Henrik af

⁶ Recueil des Actes de Henri II, bd. 1, s. 385, J. C. Robertson, Materials, bd. 5, s. 134 (oktober 1164).

⁷ Herbert af Boshams skildring, J. C. Robertson, Materials, bd. 3, s. 333 ff., se også FitzStephen, ibid., bd. 3, s. 72 ff., og bd. 6, s. 215, R. Foreville, L'Église et la Royauté, s. 279. – Den engelske gejstligheds henvendelse, ibid., bd. 5, s. 136 ff., og Bouquet, bd. 16, s. 224 f.

⁸ Alexander III til Ludvig VII, Jaffé nr. 10917. Brev fra Welf til Ludvig VII om alexandrinske sympatier, Bouquet, bd. 16, s. 54, W. Ohnsorge, Die Legaten Alexanders III, s. 113. Om Vilhelms rejse og den eventuelle forbindelse med Eberhard af Salzburgs legatudnævnelse og koncilet i Tours, se M. Preiss, anf. arb., s. 61, og J. B. Mahn, anf. arb., s. 145.

⁸ MGH.SS., bd. 16, s. 22.

Troyes og magister Roland, til kejseren, der opholdt sig i Nürnberg.⁹ Albert af Freising har berettet til ærkebisp Eberhard herom: kejseren sendte fyrster afsted for at møde legaterne, men disse ønskede at mødes med ham personlig og ville kun give ham oplysninger. Kejseren ville imidlertid ikke forhandle med kardinalerne, som fik ordre til at vende om, men gerne med bisperne, hvem han foreslog, at der skulle udtages to gejstlige, neutrale personer, som igen skulle udvælge syv andre, »siue Latini siue Teuthonici«, som under ed skulle love omhyggeligt at undersøge sagen. De to skulle – under vejledning af de syv øvrige – afsige den endelige kendelse, og uanset hvilket resultat de nåede frem til, skulle dette stå ved magt. Albert af Freising udtrykte tvivl om, at denne plan havde nogen mulighed for sig i det alexandrinske parti, og hans formodning slog til; i et brev af 26. februar 1164 til prior Arthaudus af Alveria (Genève stift) kommenterer Alexander den kejserlige plan. Nu som tidligere ville romerkirken ikke underkastes dom.¹⁰

Alligevel forsøgte paven igen at sende en legation til Frederik I i marts-april 1164. Denne legation talte ovennævnte bisp Peter af Pavia, kardinalpresbyter Hyazinth af St. Maria in Cosmidin og kardinaldiakon Vilhelm af St. Petrus ad Vincula (kendt fra Pavia); i Susa anmodede de om lejde til at drage til kejseren, hvilket imidlertid blev dem nægtet, da de ikke ønskede at føre forhandlinger på det af kejseren skitserede, ovennævnte grundlag.¹¹

Et brev fra bisp Ulrich af Treviso til ærkebisp Eberhard af Salzburg¹² viser, at der skulle have været visse muligheder for et alexandrinsk forhandlingsinitiativ. Kejseren støttede ikke Victor fuldt ud. Andre forhold har måske også spillet ind i kuriens overvejelser; i Tyskland lod kejserens politiske vanskeligheder sig overskue, men i løbet af vinteren 1163/64 var de lombardiske byer begyndt at finde sammen i et antitysk forbund, og han var militært for svag til at gennemføre et felttog.¹³

Kejser Manuel I omgikkes i denne tid med planer om et fransk-siciliansk-byzantinsk forbund mod kejseren. I juli 1163 forhandlede

⁹ W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 59 og 207. Ang. dateringsdiskussionen, se H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 3, s. 14, A. Hauck, *Kirchengeschichte Deutschlands*, bd. 4, s. 271, note 2, og W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 6, s. 421.

¹⁰ Jaffé nr. 11003, W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 62, og M. Preiss, *anf. arb.*, s. 65.

¹¹ G. Dunken, *anf. arb.*, s. 69 f. W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 62.

¹² Sudendorf, *anf. arb.*, bd. 2, s. 142 ff., *Germania Pontificia*, ed. A. Brackmann, bd. 1, s. 31. Se R. Jordan, *anf. arb.*, s. 102.

¹³ MGH.Const., bd. 1, s. 312 ff., E. Jordan, *L'Allemagne et L'Italie aux XIIe et XIIIe siècles*, 1939, s. 87 ff.

hans gesandter herom med Ludvig VII, som imidlertid stillede sig afvisende overfor forslaget, der nød Alexanders støtte. Endnu i maj 1164 opholdt byzantinerne sig i Frankrig, men deres bestræbelser forblev resultatløse.¹⁴

X

DEN 20. april 1164 døde Victor IV. Allerede to dage senere, oplyser Acerbus Morena,¹ valgtes kardinalpresbyter Guido (af Crema) af St. Calixtus »af de tilstedeværende kardinaler og hr. ærkekansler Rainald«. Han konsekredes af bisp Henrik af Liège, pavenavnet blev Paschalis III. Var Frederik I indforstået med dette hurtige valg? Eller handlede Rainald af Köln på egen hånd? Ærkebisp Thomas af Canterbury's udsending var som sædvanlig særdeles velunderrettet; han skriver, at kejseren havde tilkaldt bisp Peter af Pavia, da han havde erfaret om pavens død.² Hvad de havde forhandlet, vidste han ikke, ligesom det endnu var uklart, hvad kejseren ville foretage sig. Nogle mente, at han ville lade en ny pave vælge, andre at han ville vende tilbage til kirkens enhed.

Spørgsmålet om Frederik I's holdning har optaget forskningen meget,³ men lader sig ikke besvare. Ficker har fremhævet, at Rainald indfandt sig hos kejseren 27. maj 1164, men at den officielle kejserlige anerkendelse af Paschalis først forelå i maj 1165,⁴ således at døren stod åben for eventuelle forhandlinger med alexandrinerne. I praksis var Paschalis imidlertid allerede anerkendt i sommeren 1164. Bisp Peters kontakt med kejseren synes ikke at være blevet udnyttet af denne.

I Italien bredte oprørsbevægelsen sig. Rainald af Köln begav sig til Burgund for at arbejde for Paschalis' sag, men skuffedes i sine anstrengelser. Grev Henrik af Champagne, der som garant for de lovede fransk-tyske forhandlinger (se side 400 ff.) havde måttet aflægge lensed

¹⁴ Jaffé nr. 10947. Baggrunden for dette brev var en henvendelse fra Vilhelm af Sicilien. Se også brev fra Alexander III til Ludvig VII af 16. oktober 1163 med tak, fordi kongen havde modtaget de græske udsendinge, Jaffé nr. 10948. Spørgsmålet spillede en betydelig rolle i korrespondancen mellem Alexander og Ludvig i sommeren 1163, se således brev af 15. juli d. å., Jaffé nr. 10906, 20. august d. å., Jaffé nr. 10927, og 25. august d. å., Jaffé nr. 10930. Brev fra kardinalpresbyter Vilhelm til kejser Manuel, Bouquet bd. 16, s. 55 f. Se iøvrigt W. Ohnsorge, *Die Legaten Alexanders III*, s. 55 f.

¹ MGH.SS., bd. 18, s. 643, Güterbocks edit., s. 175. Jaffé, s. 426 f. (MGH.SS., bd. 17, s. 778, og bd. 19, s. 250).

² J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 89 ff.

³ J. Ficker, *anf. arb.*, s. 54 ff., H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 1, s. 395, W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:1, s. 392 ff., og A. Hauck, *anf. arb.*, bd. 4:1, s. 259.

⁴ J. Ficker, *anf. arb.*, s. 144.

til kejseren, orienterede sig påny i retning af Frankrig.⁵ Det fremgår af Alexanders brev til ærkebisp Henrik af Reims af 6. juli 1164 og af brev til Ludvig VII af 30. juli s. å.,⁶ hvor foruroliget han var over kanslerens rejse; han mente, at det kunne blive nødvendigt med et kongeligt møde med stormændene, for at den af Rainald anrettede skade ikke skulle brede sig. Alexander ønskede ham ligefrem fanget. Rainald rejste imidlertid hastigt tilbage til Tyskland.⁷

Også kejseren besluttede sig til at drage til Tyskland i efteråret 1164, hvor en farlig udvikling var i gang. Kardinaldiakon Oddo skriver engang i begyndelsen af 1165 til Thomas af Canterbury,⁸ at den udvalgte ærkebisp af Mainz for nylig havde aflagt besøg hos pave Alexander; ærkebispens havde afvist sendebude fra Paschalis og talte åbenlyst Alexanders sag. Dette forhold bedrøvede kejseren meget, i Tyskland var man klar over, at han havde aflagt nævnte besøg. I alle forhold var ærkebispens (Hillin) af Trier, ærkebispens (Konrad) af Salzburg, næsten alle de verdslige fyrster og gejstlige enige med Mainzer-ærkebispens, så vidt det kunne forstås af meddelelserne fra Tyskland. Alene kejseren, ærkebispens (Rainald) af Köln og hertugen af Sachsen var det ikke. Ærkebispens (Wichmann) af Magdeburg var for nylig vendt tilbage fra Jerusalem og havde sluttet sig til Alexander. Situationen er anskuet gennem stærkt farvede alexandrinske briller, men til skildringen svarer, som vi skal se, en række faktiske forhold.

Det er naturligt, at man på kejserligt hold ville forsøge at udnytte den spænding, der var opstået i det fransk-engelske forhold i vinteren 1164/65 som følge af Thomas af Canterbury-sagen. Et stort engelsk gesandtskab aflagde i november-december 1164 besøg ved det franske hof og kurien, men der kom intet ud af forhandlingerne.⁹ 11. april 1165 mødtes Henrik II og Ludvig VII, men deres drøftelser blev hastigt afbrudt, og ikke – som det var aftalt – genoptaget.¹⁰ Muligheden for en

⁵ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 89 ff.

⁶ Jaffé nr. 11033 og nr. 11045.

⁷ MGH.SS., bd. 16, s. 93 og 192, bd. 17, s. 779. Markgrev Vilhelm af Montferrat forsøgte mægling mellem Alexander III, Ludvig VII og Frederik I med cistercienserne som mellemmand; det nærmere forløb kendes ikke; M. Preiss, *anf. arb.*, s. 66 f.

⁸ Bouquet, bd. 16, s. 239. 22. juni 1164 var ærkebisp Eberhard af Salzburg død; han efterfulgtes af bisp Konrad af Passau; om betydningen heraf se W. Schmidt, *anf. arb.*, s. 59 ff., R. Jordan, *anf. arb.*, s. 105 ff., og M. Preiss, *anf. arb.*, s. 260 ff.

⁹ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 3, s. 336 f. og 74, bd. 4, s. 61. D. Knowles, *The Episcopal Colleagues*, s. 92 ff.

¹⁰ L. Halphen, *A travers l'histoire du Moyen Age*, 1950, s. 257 og 264. R. W. Eyton, *anf. arb.*, s. 78.

konflikt var nærliggende; kongen af Wales foreslog Ludvig et forbund rettet mod England.¹¹

Endnu i november 1164 havde man ved kurien ikke ment, at der forelå synderlig sandsynlighed for en engelsk-tysk tilnærmelse,¹² men billedet skulle snart ændres. I samme måned kunne Thomas af Canterbury's folk berette, at en engelsk udsending (»Joannes Cumini«) opholdt sig hos kejseren.¹³

I april-maj 1165 gennemførte Rainald af Köln en hastig rejse til Henrik II med det officielle formål at søge et par engelsk-tyske ægteskaber etableret, nemlig mellem den engelske konges ældste datter og hertug Henrik Løve, og mellem kejserens søn Henrik og kongens yngre datter. Disse giftermål skulle imidlertid besegle en videre forståelse mellem monarkerne. På denne baggrund vil det forstås, at de engelsk-franske drøftelser blev afbrudt så hurtigt. Radulf (de Diceto) oplyser, at der førtes forhandlinger mellem kongen og Rainald i Westminster,¹⁴ men tidsfaktoren synes at umuliggøre en så lang rejse, thi allerede 2. maj var gesandten hjemme i Köln, og 23. maj mødte han op på rigsdagen i Würzburg for at aflægge beretning. Sikkert er det, at der fandt drøftelser sted i Rouen. Engang i sommeren 1165 skrev byens ærkebisp, Rotrou, til kardinalpresbyter Henrik af St. Nereus et Achilleus, at skønt han havde opholdt sig i byen, havde han ikke set tyskerne, men kun hørt om dem.¹⁵ De havde udfoldet store anstrengelser for at få et møde i stand med kejserinde Mathilde, som imidlertid havde svaret, at hun ikke turde mødes med dem for bisperne. Rotrou oplyser, at ægteskabsforhandlingerne havde varet tre dage.

Efter mødet med Henrik II ilede Rainald tilbage til Tyskland. Han skrev til kong Ludvig,¹⁶ at kejseren havde befalet ham, at han skulle føre fællesforhandlinger med den engelske og den franske konge angående kirkespørgsmålet, men tiden var nu så fremskreden, at han ikke kunne nå at besøge det franske hof, idet han skulle være tilbage hos kejseren til bestemt tid (23. maj), og kejseren havde befalet ham ikke at drage til kong Ludvig uden først at have besøgt kong Henrik. Ludvig

¹¹ Bouquet, bd. 16, s. 117. Ludvig VII havde i september 1164 deltaget i cisterciensergeneralkapitlet, hvor den engelske strid var blevet drøftet, M. Preiss, *anf. arb.*, s. 76, note 40, og s. 79 f.

¹² J. C. Robertson, *Materials*, bd. 3, s. 74 og 336 f.

¹³ Bouquet, bd. 16, s. 218.

¹⁴ Henrik II synes ikke på noget tidspunkt at have forladt Normandiet, R. W. Eyton, *anf. arb.* s. 78, og J. Ficker, *anf. arb.*, s. 73 ff.

¹⁵ MGH.SS., bd. 17, s. 779, Bouquet, bd. 16, s. 238.

¹⁶ Bouquet, bd. 16, s. 120 ff.

ville imidlertid straks efter rigsdagen i Würzburg modtage besøg af kejserlige gesandter, måske blev det Rainald selv; der ville da kunne forhandles bl. a. om kirkestriden.

Meningen var imidlertid klar nok: der skulle nu skabes en engelsk-tysk alliance, og efter rigsdagen skulle Frankrig stilles overfor fuldbyrdede kendsgerninger.

XI

FORHANDLINGERNE på rigsdagen i Würzburg varede fra 23. til 29. maj 1165. 1. juni udsendte Frederik I en rundskrivelse til de fremmede fyrster,¹ hvori der gives en redegørelse for den kejserlige kirkepolitik siden dobbeltvalget 1159, og det retmæssige valg af Paschalis III omtales (se side 410). Der rettes derefter et meget skarpt angreb mod Ludvig VII, som åbenlyst (sammen med Alexander) arbejdede på at berøve Frederik I kejserstillingen. På den afholdte rigsdag, hvortil alle imperiets fyrster var blevet indkaldt, var der påny blevet forhandlet om kirkespørgsmålet, og kejseren havde aflagt højtidelig ed på aldrig at ville anerkende Roland eller nogen, som dennes parti måtte vælge til hans efterfølger; hans tilhængere ville kun kunne tages til nåde, hvis de svigtede hans sag. Kejseren ville på enhver måde ære Paschalis og aldrig i levende live forlade hans sag. De udvalgte bisper, som havde modtaget eller i fremtiden ville modtage konsekrationen af ham, ville aldrig kunne skades herfor. Kejserens efterfølger, som alle fyrsterne skulle vælge, ville være bundet af samme ed. Alle 40 tilstedeværende ærkebisper, bisper og electi og alle verdslige fyrster havde aflagt samme hellige ed som kejseren. De tilstedeværende electi – med Rainald i spidsen – havde ladet sig indvie; de electi, som endnu ikke var blevet indviet, skulle få det gjort inden én måned, da de ellers ville blive frataget deres embeder.

Kejserens »berømmelige ven, Henrik, englændernes berømte konge«, havde sendt gesandter, som – i overværelse af rigsdagen – havde aflagt ed på helgenrelikvierne på hans vegne på, at han med hele sit rige trofast ville stå sammen med kejseren, og at han sammen med denne ville støtte Paschalis og ikke længere yde Roland nogen form for hjælp. Gejstlige, munke og verdslige, der ikke ville aflægge den krævede ed, ville miste embede, ejendom og len.

Den 2. juni s.å. sendte kejseren en ligelydende skrivelse til rigets

¹ MGH.Const., bd. 1, s. 314 ff., Stumpf nr. 4045, Watterich, bd. 2, s. 550 f.

»fideles« med den tilføjelse, at alle rigets gejstlige skulle aflægge eden inden seks uger; hvis dette ikke skete, ville de blive udvist af riget.²

De trufne beslutninger var epokegørende; med et slag skulle der sættes magt bag kravet om kirkelig ensretning. Tidligere havde alene cistercienserne mærket denne resolute holdning (se side 395 f.), mens f. eks. Eberhard af Salzburg (trods trusler) var blevet behandlet forbløffende mildt. Ved den personlige binding, som kejseren pålagde sig, var den fremtidige politiske kurs lagt fast. Udenrigspolitisk havde han ved forbundet med Henrik II kunnet notere en betydningsfuld gevinst; overfor Frankrig var der intet tilbage af den høflighed, som Rainald kort forinden havde vist Ludvig VII (se side 412 f.).

Der var imidlertid ting, som naturligt nok ikke omtaltes i de kejserlige breve. Electus Konrad af Mainz afslører disse ting i en redegørelse for tildragelserne, som han sendte Alexander III.³ Han beretter, at Rainald af Köln havde indledt forhandlingerne med en længere politisk redegørelse, hvoraf det fremgik, at kejseren ikke ville kunne foretage sig noget overfor Alexander, hvis han ikke enigt støttedes af rigsdagens deltagere. Det alexandrinske parti i imperiet var det stærkeste, idet det talte ærkebispem af Salzburg, ærkebispem af Mainz »et alios de Alemania«. Paschalis ville dog nu være den stærkeste, eftersom den engelske konge ville kunne stille 50 biskoper eller flere på hans parti; to engelske gesandter ville love dette. Planen om edsaflæggelsen var, skriver Konrad videre, Rainalds værk; den vandt kejserens bifald, men ærkebispem (Wichmann) af Magdeburg og de andre biskoper var imod. Ærkebispem ville ikke aflægge ed, før Rainald selv havde ladet sig indvie; dette fremkaldte voldsom vrede hos kejseren, som stemplede ham som forræder og overløber, hvilket var kommet frem allerede inden indkaldelsen til rigsdagen; efter kejserens mening havde Wichmann gjort sig skyldig i endnu større forbrydelse end den udvalgte ærkebispem af Mainz (Konrad), som han havde styrtet ud i forbrydelse. Udsat for dette pres havde Magdeburger ærkebispem aflagt eden og lovet at lade sig indvie. Den engelske konges gesandter aflagde derefter ed på, at Henrik havde svoret, at han ville anerkende Paschalis. Kejseren aflagde så eden, som dog, efter Wichmanns forslag, var blevet ændret ved den tilføjelse, at hvis begge paver døde på samme tid, og begges kardinaler kunne blive

² MGH.Const., bd. 1, s. 316 ff.

³ Watterich, bd. 2, s. 547 ff.; se også J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 184 ff. og 188 ff. J. Ficker, *anf. arb.*, s. 82 ff., har identificeret brevsriveren som electus Konrad af Mainz.

enige om at vælge én ny pave, skulle edsafløggerne frit kunne anerkende denne. Rainald fik hertil yderligere føjet, at dette valg skulle have kejserens samtykke. Da bisperne skulle aflægge ed på denne ordlyd, nægtede de alle med undtagelse af bispem af Verden; eden blev derefter aftvunget dem. Med største sorg svor Wichmann af Magdeburg og kun på den betingelse, at alle ikke-tilstedeværende også skulle aflægge ed, og at han ville stå ubundet den dag, han selv ville frasige sig regalerne; det samme gjorde bispem (Eberhard) af Bamberg. Bisperne af Verden og Halberstadt og Rainald af Köln var de eneste, som ikke tog forbehold.

Konrad oplyser i slutningen af nævnte brev, at bisperne af Verdun og Freising undskyldte sig med, at deres ærkebisper ikke havde givet møde på rigsdagen; de fik derfor tilstået udsættelse af deres edsafleggelse. Ærkebisperne af Salzburg og Trier var blevet borte med deres lyd-bisper, det samme gjaldt patriarken af Aquileja og hans bispem. At der var undtagelser, fremgår dog af selve brevet.

I det appendix (omfattende årene 1160-69), der er knyttet til Raehwin,⁴ siges det, at alene bisp Albert af Freising ikke ville aflægge ed, og at Konrad af Mainz allerede på forhånd blev betragtet som kejserens fjende.

Annales Reicherspergenses beretter⁵ om rigsdagen på grundlag af den kejserlige rundskrivelse, men tilføjer, at electus Konrad af Mainz, der under en rejse til St. Jacob af Compostella havde aflagt lydighedsed til Alexander, flygtede alene bort om natten fra Würzburg for at drage til Frankrig, hvor han forblev i landflygtighed. Det vil erindres, at kardinaldiakon Oddo netop havde beskæftiget sig med Wichmann af Magdeburgs og Konrad af Mainz's forhold (se side 411).

Lauritz Weibull har kunnet vise, hvorledes Alexander III og kardinalbisp Bernhard af Porto i midten af april 1165 skulle have et møde med Wichmann af Magdeburg i Compiègne;⁶ han så heri et sidestykke til Rainald af Kölns rejse til Henrik II; Wichmann skulle være kejserlig udsending. Sammenhængen turde være en anden: på rigsdagen i Würzburg var Wichmann forgrundsfiguren i oppositionen mod den kejserlige kirkepolitik. Han var i kejserens øjne »deceptor« og »proditor«.

De to forgrundsfigurer i den kejserlige kirkepolitik havde været Rai-

⁴ MGH.SS., bd. 20, s. 491, ny udg., s. 348.

⁵ MGH.SS., bd. 17, s. 471 f.

⁶ L. Weibull, Nordisk Historia, bd. 2, s. 363 f. Se diskussionen mellem Weibull og Walberg, Sv. Hist. Tidsskrift, 1944, s. 30 ff., og 355 ff., og Scandia, bd. 16, 1944, s. 85 ff.

nald af Köln og Eberhard af Bamberg, eksponenter for henholdsvis den uforsonlige og den forsigtige kurs. På rigsdagen i Würzburg havde den eberhardske linie lidt nederlag. I den følgende tid holdt han sig i baggrunden, deltog end ikke i felttogene i Italien.⁷ Hans tid skulle imidlertid komme.

Kölner-annalerne oplyser,⁸ at Rainald præstevedes 29. maj i Würzburg; 2. oktober konsekrederes han i overværelse af kejseren. Havde udformerer af den kejserlige politik foretrukket gennem mange år at forblive »electus« i håb om en kirkefred?

Frederik I forsøgte at gennemtvinge den rainaldske politik.⁹ Den kejserlige kansler Christian indsattes i Mainz, som stod vakant efter Konrads flugt,¹⁰ men ærkebisp Konrad af Salzburg lod sig ikke kue og nægtede at aflægge den forlangte ed, hvorfor han flere gange indkaldtes til kejserhoffet. Først i februar 1166 mødte han op i Nürnberg, men hans stillingtagen i pavestriden forblev urokket. Endelig i marts 1166 erklæredes han i rigets band, og hans provins plyndredes.¹¹

Julen 1165 tilbragte kejseren i Aachen. 29. december fandt translationen af Karl den Stores levninger sted i overværelse af en mængde bisper og stormænd. Kejseren og kejserinden gav gravkirken kostelige gaver, og byen modtog betydelige privilegier.¹² I den officielle meddelelse om kanonisationen hedder det, at den var foretaget »på kongen af Englands indstændige bøn«,¹³ men nok så rimeligt er det at betragte den som den logiske følge af den »sacrum imperium«-politik, som Rainald havde gjort sig til talsmand for siden 1150'erne. Samtidig måtte der heri ligge en udfordring til Frankrig, og måske samtidig en støtte for kejseren i forholdet til Byzans.¹⁴

⁷ W. Föhl, *anf. arb.*, s. 126.

⁸ J. Ficker, *anf. arb.*, s. 82 ff.

⁹ MGH.SS., bd. 17, s. 47, bd. 20, s. 491, ny udg., s. 348, MGH.Const., bd. 1, s. 320f. Se R. Jordan, *anf. arb.*, s. 113.

¹⁰ Regesta Archiepiscoporum Maguntinensium. Regesten zur Geschichte der Mainzer Erzbischöfe, ed. C. Will, bd. 2, s. XI og 17 f. Christian blev dog først konsekreteret 1167, MGH.SS., bd. 20, s. 491, ny udg., s. 348 f.

¹¹ MGH.SS., bd. 17, s. 472 f. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 2, s. 210 ff., W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 474 ff., W. Schmidt, *anf. arb.*, s. 68 ff.

¹² MGH.SS., bd. 17, s. 779 f., Watterich, bd. 2, s. 555, Stumpf nr. 4060, 4061 og 4062, J. Ficker, *anf. arb.*, s. 92, R. Jordan, *anf. arb.*, s. 116.

¹³ R. Folz, *Le souvenir et la légende de Charlemagne dans l'Empire germanique médiéval*, 1950, s. 204, 207 ff. Se også W. Ullmann i *The Cambridge Hist. Journal*, bd. 9, 1955, s. 245, note 21. W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 478 ff., henledte opmærksomheden på, at Edward Confessors kanonisation kunne have været forbilledet. J. Ficker, *anf. arb.*, s. 92, mente, at såvel Edwards som Knud Lavards (1170) kunne have været af betydning.

¹⁴ R. Folz, *anf. arb.*, s. 205 ff., og sammes *Études sur le culte liturgique de Charle-*

Den prægtige begivenhed kunne imidlertid ikke tilsløre, at kejsermagten stod overfor meget betydelige vanskeligheder med de verdslige fyrster i Tyskland og med de norditalienske byer. Forbindelsen med Henrik II havde også vist sig at være et alvorligt politisk nederlag. Hertil kom selve den kirkepolitiske spænding i Tyskland, som det ikke var lykkedes at bringe ud af verden.

I oktober 1166 drog kejseren med en hær over Alperne. Kölner-annalerne meddeler, at det var hans hensigt at gennemtvinge anerkendelsen af Paschalis.¹⁵ I april 1166 havde denne forsøgt at kontakte Ludvig VII¹⁶ og opfordret ham til at svigte skismatikerne; hvis freden på denne måde kunne genoprettes, ville han arbejde for en udsoning mellem kongen og kejseren.

XII

DEN 30. juni 1165 skrev Alexander III til Ludvig VII¹ som svar på dennes forespørgsel om kirkens situation efter Würzburg-rigsdagen. Konrad af Mainz, der nu opholdt sig ved kurien, ville kunne give nærmere oplysninger om begivenhederne i Tyskland, hvor kun tre bisper havde aflagt betingelsesløs ed, mens alle de andre enten havde stillet forhåndsbetingelser eller var draget bort. Paven synes ikke at have næret nogen frygt for Ludvigs holdning.

Det er vanskeligt at komme til klarhed over, hvilken aktivitet kurien har udfoldet overfor Henrik II i tiden umiddelbart efter Würzburg-forhandlingerne. Kun tre diplomater belyser udviklingen. Ærkebisp Rotrou oplyser (i det tidligere omtalte brev til kardinalpresbyter Henrik, se side 412), at han – der ikke selv havde været tilstede ved forhandlingerne med Rainald af Köln – ville stå inde for, at kongen hverken selv eller gennem sine gesandter havde aflagt ed på eller afgivet andet løfte om at ville anerkende Paschalis. Angående ægteskaberne var forholdet det samme: kongen havde intet indrømmet, der måtte være uforeneligt med troskaben mod Alexander. Når kongens sendebude var vendt tilbage fra Tyskland, ville Rotrou lade sagen nøjere undersøge; uanset resultatet heraf ville han selv forblive trofast.

Johannes af Salisbury skriver til bisp Johannes af Poitiers,² at de engelske gesandter havde sluttet forbund med kejseren om hjælp mod *magne dans les églises de l'Empire*, 1951. I Tyskland er problemet blevet behandlet af P. Rassow, *Honor imperii. Die neue Politik Friedrich Barbarossas 1152 bis 1159*, 1940, og især af F. Heer, *Die Tragödie des heiligen Reiches*, 1952, s. 82-267.

¹⁵ MGH.SS., bd. 16, s. 93 f., *ibid.*, bd. 17, s. 780. Helmold, s. 202. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 2, s. 231 ff., og W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 606 ff.

¹⁶ Jaffé nr. 14486 og 14487. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 2, s. 196.

¹ Jaffé nr. 11215. ² J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 430 ff.

Alexander, men at dette ikke skulle indbefatte militære forholdsregler mod Frankrig.

I et udateret brev til det alexandrinske kardinalkollegium (efter en forudgående pavelig henvendelse) svarede Henrik II på beskyldningerne for at være gået over til skismatikernes³. Han skildrede sin indsats for Alexanders sag i pavestriden og fremhævede, at disse tjenester ikke var blevet gengældt (nemlig under Thomas af Canterbury-striden); også i fremtiden ville han gerne stå i et godt forhold til Alexander, men det måtte være en forudsætning, at han blev ærefuldt og værdigt behandlet. Om forbindelsen med kejseren skriver han, at han ikke havde »krænket eller fraveget fornuften«. Han havde selv hørt af pavens egen mund, at kejseren ikke skulle regnes for bandlyst, og han havde ikke modtaget meddelelse om, at dette forhold skulle være ændret. Aftalen om ægteskaberne skulle ikke blandes ind i pavepolitikken. Brevets tone er stærk og selvbevidst: han ville ikke tåle nogen mindskelse af rigets værdigheder og sædvaner; hans magt skyldtes alene Gud, og pavens rolle var reduceret til at gå i forbøn for ham!

Handlede de engelske gesandter i strid med den kongelige instruks, da de aflagde ed i Würzburg? Eller fulgte de den og blev senere underkendt af Henrik? Var den hele affære fra hans side alene tænkt som et pressionsmiddel overfor kurien i ærkebispesstriden? Knowles skriver: »... how far the danger was serious . . . must be left to our private opinion . . .«⁴ Der synes imidlertid at have været grund for Alexander til at frygte kongens dispositioner. Gervasius af Canterbury skriver⁵ i sin »Chronica«, at kongen forlangte, at den engelske gejstlighed skulle aflægge ed på, at den ville være rede til at følge de kongelige ordrer; en forsamling af biskoper og abbeder med flere sammenkaldtes af denne grund til et møde i London, men de afslog at aflægge »denne afskyelige ed, der var rettet mod Gud og Alexander« – der synes at have været tale om en pendant til Würzburg-eden. Meget taler for, at kongen havde overvurderet sin magt. Derfor måtte han underkende sine gesandters ed.

I et udateret brev, der må stamme fra tiden umiddelbart efter 12. juni 1166, skriver Henrik II til ærkebisp Rainald af Köln,⁶ at Alexan-

³ Bouquet bd. 16, s. 845 f.

⁴ D. Knowles, *The Episcopal Colleagues*, s. 130.

⁵ MGH.SS., bd. 17, s. 300. H. Reuter, *anf. arb.*, bd. 2, s. 211 f., var opmærksom på betydningen heraf, mens D. Knowles, *The Episcopal Colleagues*, helt forbigår denne oplysning.

⁶ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 428 ff. Se også Henrik II's brev til Alexander III, *ibid.*, s. 362 f. Alexander III's bulle til Henrik II af 22. december 1166 viser, hvordan han så sig tvunget til at give efter overfor kongen, Jaffé nr. 11302.

der under ærkebisperstriden støttede de engelske forrædere, og at han længe havde søgt et godt påskud til at afbryde forbindelsen med ham og hans troløse kardinaler. Hvis kurien ikke opfyldte hans ønsker, ville han, baronerne og gejstligheden ikke længere vise den lydighed, men bekæmpe den. Dette synes dog i højere grad at dække et øjeblikks voldsomt raseri end en politisk realitet.

Den engelske ærkebisperstrid synes en overgang at have skabt vanskeligheder i det ellers så nære samarbejde mellem Alexander og cistercienserne. Fra 25. marts 1164 eller 1165 har vi bevaret et brev fra paven til ærkebisp Henrik af Reims,⁷ hvori der gives udtryk for de sædvanlige meget varme følelser overfor ordenen, der så trofast havde forsvaret kirkens sag. I foråret 1165 opstod der imidlertid gnidninger mellem ham og abbed Godfred af Clairvaux,⁸ og paven ønskede intet mindre end abbedens tilbagetræden. Begrundelsen var, at Godfred ikke i samme grad som sine forgængere stod i gunst hos kongerne. Pavens ønske blev gennemtrumfet; 1165 eller 1166 afløstes Godfred af abbed Pontius af Granselve. Den egentlige baggrund for dette skifte er uoplyst; Preiss antager, at det skyldes, at Godfred ikke ønskede, at de engelske cisterciensere skulle stille sig solidarisk med Thomas af Canterbury, fordi han frygtede Henrik II's eventuelle modforholdsregler.⁹

XIII

DEN for kejseren ugunstige udvikling i Italien i sommeren 1165 fik Alexander III til at beslutte sig til at vende tilbage. Efter forskellige forsinkelser kunne han holde sit indtog i Rom 22. november s.å.; han forblev her til 10. juni 1167. Paschalis III var imens bosat i Viterbo.¹

Krøniken fra Waldsassen oplyser,² at abbed Daniel fra cistercienserklosteret Waldsassen i 1166 var i forbindelse med Alexander. Vi savner underretning om forbindelsen, men det synes yderst tvivlsomt, at han skulle have haft et officielt opdrag.

Preiss har vist, hvorledes der fra kredsen omkring Thomas af Canterbury og Johannes af Salisbury blev forsøgt et fredsinitiativ,³ og delikat nok var Rainald af Köln impliceret, idet han – efter cisterciensernes, Ludvig VII's og Thomas' råd – havde lovet at forsøge en fredsmægling

⁷ Jaffé nr. 11133.

⁸ Jaffé nr. 11162 og nr. 11171.

⁹ M. Preiss, *anf. arb.*, s. 84 ff.

¹ Jaffé, s. 195, samme nr. 11239 og nr. 11358.

² P. S. Mitterer, *anf. arb.*, s. 23 og 37.

³ M. Preiss, *anf. arb.*, s. 114 og 238 f.

under dække af, at hans gejstlighed i Köln havde tvunget ham til dette skridt! Den lærde franskmand Girard Pucelle fungerede som mellemmand, Rainald skulle bagefter søge at få bilagt den engelske ærkebisperid.⁴ Selv Johannes af Salisbury havde svære betænkeligheder ved Girards mission, men mente dog, at forsøget burde gøres. Endnu i efteråret 1167 havde Johannes ikke opgivet håbet om, at man skulle kunne trække Kölner-kirken over på alexandrinsk side. Havde Rainald en overgang vaklet, skulle det dog snart vise sig, at han påny identificerede sig med den politik, som han selv bar hovedansvaret for.⁵ Engang i løbet af 1168 vendte Girard tilbage fra Tyskland til Frankrig, hvor kun cistercienserne ville kendes ved ham. Kurien, det franske hof og Thomas af Canterbury betragtede ham som skismatiker.⁶

Rainald af Köln og ærkebisp Christian af Mainz førte snart sejrige kejserlige hære ned gennem Italien.⁷ Sicilien, der var ramt af nye uroligheder efter Vilhelm I's død (1166), kunne ikke længere yde Alexander militær eller økonomisk hjælp, og han blev tvunget til at forlade Rom. Forinden havde kejseren imidlertid gennem ærkebisp Christian og tidligere electus Konrad af Mainz, nu kardinalbisp af Sabina, tilstillet ham et fredsforslag gående ud på, at han skulle resignere, hvorefter kejseren ville lade Paschalis træde tilbage; der skulle derefter afholdes et nyt valg uden kejserlig indblanding. Boso beretter, at paven og kardinalerne enstemmigt afviste forslaget.⁸

Den 30. juli 1167 kunne tyskerne fejre Roms indtagelse ved en prægtig fest, Paschalis kunne introniseres i Peterskirken, og kejseren festkronedes. Årbøgerne taler om »hanc divinam non humanam victoriam«. ⁹ En uge senere begyndte en frygtelig malaria at hærge. Menneketabene var enorme. Blandt de døde var Rainald af Köln. I flugt-lignende hast søgte kejseren til Lombardiet, hvor oprørsbevægelsen bredte sig. Det kejserlige diplomati svigtede, militærmagten var i opløsning. I december dannedes det store lombardiske forbund. Medgangen var forvandlet til tragedie.¹⁰

⁴ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 5, s. 29 ff., bd. 6, s. 116 ff., 179 ff., 433. M. Preiss, *anf. arb.*, s. 103.

⁵ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 6, s. 425 ff.

⁶ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 6, s. 423 f., Jaffé nr. 11400 og nr. 11401.

⁷ MGH.SS., bd. 17, s. 780 f. Se Rainalds brev til Köln (maj 1167), Watterich, bd. 2, s. 561 ff., og Acerbus Morena, *ibid.*, s. 564 ff. W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 553 ff. og 564 ff.

⁸ Jaffé, s. 145. Boso, Watterich, bd. 2, s. 406 f.

⁹ Se note 7. Jaffé, s. 428.

¹⁰ H. Prutz, *Kaiser Friedrich I*, bd. 2, 1871 ff., s. 97.

Johannes af Salisbury kunne med rette skrive til bisp Bartholomæus af Exeter,¹¹ at det siden St. Jean-de-Losne (se side 403 ff.) stadig var gået tilbage for kejseren; engang havde han været frygtet ikke blot i de omliggende lande, men også i de fjerneste lande, endog i Byzans. Dette var nu helt ændret. Selv tyskerne kunne han dårligt holde i ave. De tyske annaler er enige om, at kejserens hjemkomst fra Italien var lidet ærefuld.¹²

Også dette sidste kender Johannes af Salisbury til, velunderrettet som han altid er. Til ærke diakon Baldwin af Exeter oplyser han,¹³ at kejseren var afskåret fra alle veje tilbage til Tyskland; han havde derfor måttet anmode markgrev Vilhelm af Montferrat og grev Humbert af Maurienne om tilladelse til at drage gennem deres territorier. Mens han ventede på tilladelsen, var han begyndt at forhandle med alexandrinere, bl. a. kartheuseren Theoderich af Silve bénite, som han kendte fra tidligere tid; de enedes om at henvende sig til kartheusernes prior, abbeden af Citeaux og bisp Peter af Pavia om at komme til stede; kejseren ville da rette sig efter deres råd, hvis de ville give ham tilgivelse for Würzburg-edén. De tilkaldte gejstlige var draget afsted, dog ikke Citeaux-abbeden, der var syg; men inden de var nået frem, havde kejseren opnået gennemrejsetilladelse, og han lod dem meddele, at han ikke længere havde brug for dem. Johannes skriver, at han havde sine oplysninger fra en kartheuser, der havde deltaget i drøftelserne med kejseren.

Efter hjemkomsten havde Frederik til dels held i sine bestræbelser for at skabe indre ro i Tyskland. Würzburg-politiken fortsattes overfor gejstligheden, electi måtte lade sig indvie og anerkende Paschalis.¹⁴ Den alexandrinske opposition havde dog ikke opgivet. Omend fordrevet fra sin residens var ærkebisp Konrad af Salzburg fortsat trofast alexandrinere. Heller ikke Wichmann af Magdeburg skiftede sindelag.¹⁵

¹¹ J. C. Robertson. *Materials*, bd. 5, s. 376 ff.

¹² MGH.SS., bd. 16, s. 94, bd. 17, s. 782, Helmold, s. 209.

¹³ J. C. Robertson. *Materials*, bd. 6, s. 401 ff.

¹⁴ MGH.SS., bd. 16, s. 94, og bd. 17, s. 782, Rahewin, s. 350, W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 613 f.

¹⁵ Rahewin, s. 350. Se W. Schmidt, *anf. arb.*, s. 80 ff., og R. Jordan, *anf. arb.*, s. 128 ff. Bisp Konrad af Lübeck rejste til cisterciensernes generalkapitel, Helmold, s. 210. Ang. Wichmann, se Johannes af Salisbury til bisp Johannes af Poitiers, J. C. Robertson, *Materials*, bd. 6, s. 413 ff.

XIV

DEN 20. september 1168 døde Paschalis III. Han havde aldrig nået at betræde tysk jord i sin pavetid. Hans efterfølger blev abbed Johannes af Strumi, som af Paschalis havde fået tillagt titlen kardinalbisp af Albano; han tog pavens navn Calixtus III. Kölner-annalerne beretter,¹ at valget foretoges »per fautores imperii«. Kejseren opholdt sig i Tyskland og var ikke impliceret i begivenheden. Det er blevet diskuteret, om pavens død ophævede Würzburg-edens gyldighed. Giesebrecht mente nej, Haller ja.² Efter edens ordlyd synes der ikke at kunne herske tvivl; den havde gyldighed for Frederik I og dennes efterfølgere, men der tales kun om forpligtelse overfor Paschalis selv, ikke dennes efterfølgere.

I appendix til Rahewin³ siges det om bisp Albert af Freising, at han ved pavens død mente sig løst fra sin ed. Dette gælder sikkert i videre gejstlige kredse, måske også for kejserens vedkommende.

Efter kejserens hjemkomst mente Johannes af Salisbury (i breve til ærke diakon Baldwin af Exeter og ærke diakon Walkelinus af Norwich),⁴ at der var snarlige udsigter til en kirkefred. Ved kurien så man anderledes på situationen; der mente man, at kejserens ophold i Tyskland kunne betyde en fare. Måske ville Henrik II igen forsøge at skabe en alliance med kejseren; Alexander III formanede Thomas af Canterbury til at udvise den største forsigtighed.⁵ Visse kredse i Frankrig delte denne anskuelse, hvilket fremgår af et brev fra thesaurarius Mathæus af Sens til paven (efter juli 1168).⁶ Johannes af Salisbury mente, at hverken Henrik eller Ludvig var interesserede i krig.⁷

At der har været diplomatisk aktivitet, er sikkert. Kölner-annalerne meddeler,⁸ at ærkebisp Philip af Köln kort tid efter sin indvielse (29. september 1168) rejste til den engelske konge i Rouen, hvor han mødtes med ærkebisp Christian af Mainz og hertug Henrik Løve. Cambrai-annalerne skriver,⁹ at tyskerne (der passerede byen) rejste sammen, og at formålet med færden var, at de skulle tilvejebringe udsoning mellem

¹ Jaffé nr. 14488, 14490, 14491, 14492, 14495. MGH.SS., bd. 17, s. 782.

² W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 633. J. Haller, *anf. arb.*, bd. 3, s. 225 f. og 516.

³ Rahewin, s. 350.

⁴ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 6, s. 442 ff.

⁵ Jaffé nr. 11397.

⁶ Bouquet, bd. 16, s. 321. Ang. datering se *ibid.*, note C.

⁷ J. C. Robertson, *Materials*, bd. 6, s. 480.

⁸ MGH.SS., bd. 17, s. 783.

⁹ MGH.SS., bd. 16, s. 545.

den engelske og den franske konge og skabe en løsning på kirkestriden. Gesandterne førte langvarige forhandlinger med begge konger.

I et brev fra grevinde Marie af Boulogne-sur-Mer (datter af kong Stefan af England) til Ludvig VII¹⁰ hedder det, at de tyske gesandter rejste efter den engelske konges anmodning, idet han ønskede hjælp mod Ludvig. At Henrik nu – som i 1165 – var den aktive, bestyrkes af appendix til Rahewin.¹¹ Noget fællesmøde (som nævnt i Cambrai-annalerne) synes der ikke at være blevet tale om, måske har gesandterne skullet forhandle med Henrik først; gesandtskabet måtte helt være efter kongens ønske; Henrik Løve havde 1. februar 1168 ægtet Henrik II's datter.¹² Resultatet af forhandlingerne kendes ikke. Haller har fremsat formodning om, at rejsen skulle have forbindelse med Paschalis III's død.¹³

XV

I NOVEMBER 1168 finder vi igen cisterciensere ved kejserhoffet;¹ kejseren ønskede at få indledt nye forhandlinger med det alexandrinske parti. Engang efter årsskiftet må han have taget det betydningsfulde skridt at tilkalde abbederne af Citeaux og Clairvaux. I februar vidste Johannes af Salisbury at berette herom til bisp Bartholomæus af Exeter;² abbederne skulle være mellemmand for forhandlinger med Alexander III. Kejserens fredsoplæg må have været af en sådan art, at de besluttede sig til at drage til kurien, ledsaget af bisp Eberhard af Bamberg. Af abbedernes brev til ærkebisp Vilhelm af Sens fremgår det,³ at de var optimistiske med hensyn til fredsmulighederne, men kejseren måtte have svar ihænde senest 5. juni.

Johannes af Salisbury skriver til ærke diakon Baldwin af Exeter,⁴ at kejseren ville have fred, og at han ønskede, at hans søn skulle anerkendes af Alexander, og at sønnens indvielse skulle foretages af alexandrin-

¹⁰ Bouquet, bd. 16, s. 144, Watterich, bd. 2, s. 577.

¹¹ Rahewin, s. 350.

¹² L. Halphen, anf. arb., s. 264, MGH.SS., bd. 16, s. 94, W. Giesebrecht, anf. arb., bd. 5:2, s. 612 f., E. Gronen, Die Machtpolitik Heinrich des Löwen und sein Gegensatz gegen das Kaisertum, Hist. Studien, ed. E. Ebering, bd. 139, 1919, s. 54, W. Schmidt, anf. arb., s. 261 f.

¹³ MGH.SS., bd. 16, s. 545, J. Haller, anf. arb., bd. 3, s. 226.

¹ Stumpf nr. 4098, M. Preiss, anf. arb., s. 117.

² W. Holtzmann i Neues Archiv, bd. 48, 1929, s. 400 ff.

³ J. C. Robertson, Materials, bd. 6, s. 506. Se note 2.

⁴ J. C. Robertson, Materials, bd. 7, s. 2, Watterich bd. 2, s. 579 f., Bouquet, bd. 16, s. 605.

ske bisper. Holtzmann har fremhævet, at tidsfristen for abbedernes rejse netop var åbningen af den rigsdag, hvor Henrik (VI) valgtes til konge.⁵

Udsendingene mødte imidlertid vanskeligheder i Lombardiet, hvor man ikke ville give Eberhard af Bamberg gennemrejsetilladelse, hvorfor abbederne måtte fortsætte rejsen alene til kurien i Benevent. I nævnte brev fra Johannes af Salisbury siges det, at paven akcepterede de kejserlige forslag om Henriks indvielse m.m. (hvilket jo indebar en gensidig anerkendelse), men at han ikke ville akceptere kejserens krav om, at de bisper, der var ulovligt ordineret og konsekreret, skulle forblive i deres embeder.

Den 19. juli 1169 skrev Alexander til cisterciensernes generalkapitel⁶ og gav udtryk for, hvor højt han værdsatte abbedernes mellemkomst. Forhandlingerne var endnu ikke afsluttet; abbed Pontius af Clairvaux var forblevet ved kurien, og det kunne blive nødvendigt at kalde abbed Alexander af Citeaux tilbage, når generalkapitlets forhandlinger var ovre. Selv om den af kejseren fastsatte tidsfrist var overskredet, var der altså endnu håb om en løsning af kirkestriden.

Den 15. august 1169 salvedes Henrik VI som tysk medregent af ærkebisp Philip af Köln, efter rigsdagens forudgående valg.⁷ Abbedernes bestræbelser havde ikke båret frugt i første omgang, men forbindelsen var ikke afbrudt. Kejseren holdt imens Calixtus III hen med intetsigende løfter.⁸

Den 24. marts 1170 skrev Alexander til de lombardiske byer om at sende repræsentanter til kurien til direkte forhandlinger med bisp Eberhard af Bamberg.⁹ Forhandlingsgrundlaget synes at have været ret uændret fra sommeren 1169, og det synes, som om forhandlingerne allerede reelt var brudt sammen. Paven har sikkert ønsket at delagtiggøre forbundet i de drøftelser, der i vid udstrækning måtte berøre det, hvis der ikke blev opnået resultater.

Boso skildrer, hvorledes kurien var parat til at genoptage den uforsonlige kurs overfor kejseren.¹⁰ Der blev ikke fundet nogen vej frem:

⁵ W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 646, A. Hauck, *anf. arb.*, bd. 4:1, s. 294, note 4.

⁶ Jaffé nr. 11633.

⁷ MGH.SS., bd. 17, s. 489, W. Holtzmann i *Neues Archiv*, bd. 48, 1929, s. 407.

⁸ A. Brackmann, *Die Wandlungen der Staatsanschauungen im Zeitalter Kaiser Friedrichs I.*, *Gesammelte Aufsätze*, 1941, s. 453 ff., og J. Haller, *anf. arb.*, bd. 3, s. 516.

⁹ Jaffé nr. 11747.

¹⁰ Watterich, bd. 2, s. 412 f. W. Holtzmann gør i *Neues Archiv*, bd. 48, 1929, s.

kejseren ville ikke selv anerkende Alexander for ikke at skade imperiets honor, og paven ville ikke anerkende de skismatiske biser.

På rigsdagen i Bamberg aflagde bisp Eberhard af Bamberg beretning om sin resultatløse rejse.¹¹ Kölner-annalerne lader Frederik I udtale, at han lige så lidt nu som tidligere ville anerkende Alexander. Würzburg-linien skulle fortsættes.

Næsten symbolsk døde Eberhard af Bamberg godt en måned senere. Han havde ikke kunnet tåle strabadserne i forbindelse med sin fredsmision.

XVI

FØRST i sommeren 1177 bilagdes striden mellem Alexander III og Frederik I. Efter næsten atten års stridigheder og internationale forviklinger genskabtes romerkirkens enhed. Når skismaets første årti er gjort til genstand for en særlig undersøgelse, skyldes dette dels, at begivenhedsforløbet danner en naturlig helhed, dels at problemerne er anskuet ud fra en dansk synsvinkel. Året 1170 danner epoke i Danmarks historie.

Mens dobbeltvalget efter pave Honorius II's død i 1130 var et resultat af de romerske adelsfamiliers interne magtkamp, skyldtes kirkespaltningen i 1159 i første række kardinalkollegiets uenighed om, hvilken holdning kurien skulle indtage overfor den kejserlige »sacrum imperium«-politik. Flere gange i løbet af 1150'erne havde der været optræk til et opgør mellem kejser og pave, men bruddet var undgået. Pavevalget i 1159 udløste konflikten, som skulle blive andet og mere end en kirkekamp. Mens det første skisma ikke havde givet anledning til spænding mellem de vesteuropæiske magter (når man ser bort fra forholdene i Italien), viste det sig nu, at rivaliseringen skulle få afgørende betydning for udviklingen.

Frederik I havde ingen direkte indflydelse på valghandlingen, men det stod klart, at han umuligt kunne iagttage neutralitet, da først pavestriden var en realitet. Kejseren måtte have en pave – retmæssigt valgt eller ikke – som ikke direkte havde modarbejdet imperiet og dets ideologiske grundlag. Hans vanskeligheder var imidlertid store, idet han

404, opmærksom på, hvorledes W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:2, s. 634, A. Hauck, *anf. arb.*, bd. 4:1, s. 289, og A. Brackmann, *Ges. Aufsätze*, 1941, s. 380, på grundlag af disse Boso-meddelelser har antaget, at Frederik I straks skulle have anerkendt Calixtus III.

¹¹ MGH.SS., bd. 17, s. 783, Watterich, bd. 2, s. 580 f., W. Giesebrecht, *anf. arb.*, bd. 5:1, s. 654, og W. Föhl, *anf. arb.*, s. 127.

både skulle sikre denne paves anerkendelse hos den tyske kirkes gregorierne og skabe grundlag for de tyske vasalstater og Frankrigs og Englands obediens. Midlet til at opnå en fælleseuropæisk optræden måtte være et kejserligt indkaldt koncil. Sicilien, hvis stillingtagen til fordel for Alexander III var klar straks fra skismaets begyndelse, skulle holdes udenfor disse bestræbelser. På forhånd måtte kejseren regne med, at alene Victor IV ville møde op og modtage dom. Cistercienserne, der siden Bernhard af Clairvaux's dage havde en diplomatisk tradition, og som måtte betragte en kirkespaltning som en alvorlig trusel mod deres ordens internationale virke, kontaktede Frederik i efteråret 1159, men deres anstrengelser var forgæves. Snart var ledende ordensmedlemmer at finde som de kraftigste fortalere for den alexandrinske sag, mens ordenen – vel af hensyn til dens klostre i Tyskland – først senere officielt tog parti og dermed angav retningslinier for hele organisationen. Alexander III's kardinaler søgte længst muligt at undgå det endelige brud med kejseren.

Koncilet i Pavia i februar 1160 blev ikke den af kejseren ønskede manifestation af enighed omkring Victor IV. Kongernes udsendinge kunne kun love velvillig neutralitet, indtil kejserlige forhandlere nåede frem til deres respektive lande. Den gejstlige repræsentation var alt andet end universel, end ikke den tyske kirkes enighed var opnået.

Sicilien og de kejserfjendtlige lombardiske byer skulle blive Alexanders sikreste forbundsfæller. Englands og Frankrigs holdning var ikke blot dikteret af kirkepolitiske hensyn og dermed af betydning for forholdet til kejsermagten, men også af deres indbyrdes relationer, der var præget af permanent spænding. Fra første færd stod det klart, at Ludvig VII ikke havde samme magt over den franske kirke, som Henrik II havde over den engelske. I sommeren 1160 sikredes en fælles engelsk-fransk optræden i pavespørgsmålet; kongerne og deres kirker tog parti for Alexander III, men den officielle anerkendelse blev efter Henrik II's ønske trukket i langdrag, indtil han havde aftvunget paven vigtige politiske indrømmelser, bl.a. kanonisationen af Edvard Bekenderen. Ved årets udgang var obediensspørgsmålet endelig officielt løst, og det tyske diplomati måtte notere et afgørende nederlag. Frederik I måtte i denne situation erkende nødvendigheden af et nyt koncil, der i det mindste kunne demonstrere, at imperiet og dets lydlande stod bag Victor IV. Koncilet, der afholdtes i Lodi i juni 1161, blev imidlertid en ny fiasko. Trods kejserligt pres stod det tyske episkopat fortsat delt, og de tyske cisterciensere, der ganske vist forsøgte at leve så tilbagetrukket som mu-

ligt, var alexandrinere. Anerkendelsesskrivelserne fra lydlandenes fyrster var højest at betragte som politiske afledningsmanøvrer.

I løbet af 1161 tvang militær fremgang for tyskerne i Italien og indre uro på Sicilien Alexander III og hans hof på flugt; et nyt forhandlingsinitiativ overfor kejseren syntes at kunne bane vej for en kirkefred. Når resultatet alligevel blev negativt, skyldes det, at Ludvig VII havde indledt en tilnærmelse til kejseren, hvis planer han frygtede efter de nye tyske sejre. Et eventuelt samarbejde mellem kejseren og Henrik II ville kunne få skæbnsvangre følger for Frankrig. Da Alexander på sin flugt nåede til Frankrig i foråret 1162, befandt han sig pludselig i en helt ny faretruende situation, idet den franske konges ændrede politik åbnede muligheder for anerkendelse af Victor IV. Ludvig formåede imidlertid ikke at rokke ved den franske gejstligheds solidaritet overfor Alexander; cistercienserne fik væltet hans politiske planer og skabte forsoning mellem kongen og paven, ligesom de med deres diplomati fik normaliseret det engelsk-franske forhold. Det af kejseren indkaldte koncil trådte sammen i september 1162, men det blev klart, at man ikke var kommet skismaets løsning nærmere. Opfyldelsen af kong Valdemar I af Danmarks løfte om lensed til kejseren fik kun kortvarig betydning. Victor var fortsat kejserens pave, og denne stilling var uændret, da han døde i april 1164.

I løbet af 1163-64 opretholdt Alexander III kontakt med kejseren, men alle forhandlinger endte uden resultat. Hverken de lombardiske byers fælles kamporganisation eller Victors død fremkaldte en kirkepolitisk kursændring. Rainald v. Dassels hårde kurs blev fortsat fulgt. Et forsøg på at skabe et byzantinsk-siciliansk-fransk forbund, rettet mod kejseren, led skibbrud.

Thomas Becket-striden fremkaldte en ny spænding mellem Henrik II og Alexander og forværrede forholdet mellem Henrik II og Ludvig VII. I løbet af forårs månederne 1165 opstod der mulighed for nye storpolitiske rokeringer. En engelsk-tysk kontakt skabtes og udbyggedes med aftaler om ægteskaber. Rainald ville skabe en alliance, der på rigsdagen i Würzburg i maj 1165 ville være egnet til at samle imperiet omkring den nye pave, Paschalis III, og som ville kunne tvinge Frankrig til at ændre holdning. Den genstridige tyske gejstlighed skulle tvinges til enighed i pavespørgsmålet, og som en overbygning på alle disse bestræbelser skulle »sacrum imperium«-politiken fuldbyrdes med Karl den Stores helgenkåring. Rainald lod sig endog indvie på denne politik, men de ønskede resultater udeblev også denne gang. Henrik II faldt

fra, de alexandrinske tyske gejstlige lod sig ikke uden videre underkue, og nye indenrigs vanskeligheder tårnede sig op. Det pludselige omslag i den engelske konges politik synes at være forårsaget af den engelske kirkes modstand.

Året 1167 syntes imidlertid at skulle vende lykken til fordel for kejseren. I juli dette år kunne han som afslutning på et heldigt felttog lade Paschalis III intronisere og lade sig selv festkrone i Rom, men sejren forvandlede hurtigt til tragedie. Rainalds død, det hastige tilbagetog fra Italien og nye indre vanskeligheder i Tyskland muliggjorde en tilbagevenden til en mere forsonlig kirkepolitik, som Eberhard af Bamberg stod som eksponent for. Mulighederne øgedes, da Paschalis døde i september 1168. I slutningen af året genoptog kejseren forhandlingerne med den alexandrinske kurie ved cisterciensernes mellemkomst, mens han forsøgte at stå ubundet i forholdet til den nye pave Calixtus III. Skønt kontakten opretholdtes i næsten halvandet år, nåede man ikke frem til forståelse, og kejseren vendte tilbage til den uforsonlige Würzburg-politik. Alexander III frygtede en tid lang en mulig tysk-engelsk alliance, men det skulle snart vise sig, at pavestriden ikke længere rummede muligheder for storpolitiske omkalfatringer.

SUMMARY

The Papal Contest and European High Politics 1159 to 1170

A NUMBER of Scandinavian historians, among them Erik Arup, Lauritz and Curt Weibull, and Hal Koch, have made the twelfth century Church-State relation in Denmark the object of investigation. Special interest adheres to the reign of King Valdemar I (1157-1182). The present author has treated the subject in his treatise 'Regnum et sacerdotium. Forholdet mellem stat og kirke i Danmark 1157-70' (Regnum et sacerdotium. Church-State Relations in Denmark 1157 to 1170) in *Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen* (Medieval Studies Dedicated to Aksel E. Christensen) (Copenhagen 1966). In his new work the author tries to place the Danish development in a European context. The present summary brings a survey of the results of both treatises.

During the last years of his reign the Danish King Svend Estridsøn (d. 1074 or 1076) had negotiated with Pope Gregory VII the establishment of a Scandinavian ecclesiastical province, but for some reason the project was temporarily relinquished. At the time of the Investiture contest the *Curia* as well as Erik Ejegod, King of Denmark 1095-1103, wanted Scandinavia dissevered from the hegemony of the archdiocese of Hamburg-Bremen, and in 1104 the archiepiscopal see of Lund was founded; it was dissolved again as early as 1133 by Pope Inno-

cent II as a kind of tribute to the Hamburg-Bremen archbishop Adalbero: Adalbero had supported Pope Anacleto II in the early years of the schism, but now changed obedience. Lund, however, was in no mood to give up its independence, and through the vigorous efforts of Eskil, *electus* of Lund, the archdiocese was re-instituted in 1137/38. For forty years Eskil filled his post, which was somewhat circumscribed, however, by the secession of Norway (1152) and Sweden (1164). But the Germans had not given up all hope of restitution: in 1158 Emperor Friedrich I confirmed the Hamburg-Bremen privileges of 834 which included supremacy over Scandinavia. Archbishop Eskil was an ardent pro-Gregorian; like his close friend, Bernhard de Clairvaux, he worked for the spread of the new monastic orders; Pope Hadrian IV appointed him Primate of Sweden. His imprisonment in Burgundy (1156-57) was the cause of the issuing to the Emperor of the acrimonious papal bull which exacerbated the conflict between the Pope and the Emperor.

There can be no doubt that when the schism was a fact in 1159, Eskil sided with the supporters of Alexander III: the privileges of his see were confirmed in 1160-61. This, however, gave rise to the question whether the interests of the Church were compatible with the policy King Valdemar I of Denmark wished to adopt.

After the civil war of 1146 to 1157, Valdemar I had assumed sole sway of the country, stressing very strongly the divine nature of his power. The King as well as the Archbishop looked forward to close co-operation. The canonization of Duke Knud Lavard, Valdemar's father, (d. 1131) was no longer a matter of dispute although Eskil had objected to it in 1146. There is much evidence that the King gave considerable support to the Cistercians and the Premonstratensians who were closely affiliated to Eskil.

The author goes through the political development in Western Europe after the double election to the papacy in 1159, and endeavours to pin down the factors that were decisive for the attitude of the princes and their churches. Naturally the schism affected relations between the Danish king and the Emperor; in 1158 envoys had promised Friedrich I the King's fealty, but the Pavia-synod saw no Danish acknowledgement of Victor IV. Like other princes King Valdemar promised nothing but to observe neutrality until imperial emissaries would arrive for further negotiations. At the time only one Danish bishop appears to have been schismatically inclined. During 1160 the French and English kings sided with Alexander III. The Danish king seems not to have committed himself very deeply in the papal issue: the co-operation with Eskil was still effective in the spring of 1161. Any threat of imperial military action was remote, in so far as the Empire was burdened with domestic difficulties and warfare in Italy. Denmark stood but in the geographic and political periphery of the Empire and hardly roused any serious interest with the Emperor; in many ways Denmark occupied a position not very unlike that of Hungary.

Imperial success in the Italian campaign of 1161-62 changed the entire scene, however. King Louis VII of France was forced to re-orientate his foreign policy and to make approaches to the Emperor; this created novel difficulties

for Alexander III. Valdemar I, too, was compelled to adapt himself to the alterations in the power relation, and 1162 saw him on his way to the Imperial Court to swear the promised oath of fealty. Together with most Danish bishops the King now supported Victor IV, his attitude being entirely defined in terms of foreign policy. Archbishop Eskil had to go into exile: first he went to Jerusalem, but later he settled in France with his Cistercian friends, keeping close contact with Alexander III. In 1164 Sweden was seceded from the Lundensian See, but Eskil kept the primateship; Stephan, the new Uppsala Primate, was a Cistercian.

M. Preiss and other German historians have shown that Cistercian diplomacy played a very great role in Western Europe in those years; in the summer of 1162 the Cistercians even succeeded in blocking Franco-German collaboration. As early as 1163 King Valdemar made approaches to the Alexander camp, employing monks as go-betweens, and over the following years ties to Eskil and Alexander III were strengthened *pari passu* with domestic troubles within the Empire. Rainald v. Dassel's unrelenting Würzburg-policy, aimed at making an alliance with England the basis of the foreign policy, was without consequence in Denmark. England and France continued their support of Alexander III, and the foreign policy and church policy of the Danish king grew still more conspicuous. At home the King was stronger than ever; he enforced the election of his own son as his successor, and he succeeded in putting an end to any aristocratic opposition. When in 1167-68 Archbishop Eskil returned to Denmark, the King's power had been pinioned, and he now sincerely wanted a reconciliation with Alexander III. The co-operation between the King and the Archbishop was resumed. In November 1169 the Pope agreed to the canonization of the King's father; accordingly it was not the royal power that was consecrated but the Royal family itself, its right to the throne thus becoming indisputable. When Knud Lavard was enshrined on the altar of the Royal family's church in Ringsted in June 1170, Eskil simultaneously crowned Knud (Canute VI), Valdemar's son, co-regent. Knud swore no fealty to the Emperor, and the event must be interpreted as a move to loosen the legal tie that bound the Danish royal power to the Empire. The reconciliation with Alexander's party had pushed the King to political as well as financial sacrifices, but the gains were of paramount importance.

The settling of the contest between *regnum* and *sacerdotium* took place at the very time Friedrich I's victorious Italian campaign turned into a disastrous defeat, the effects of which were further aggravated by the sudden death of Rainald v. Dassel. The Cistercian diplomats made fruitless attempts to have negotiations of reconciliation between the Emperor and Alexander III resumed. At a certain point the *Curia* even dreaded an Anglo-German *rapprochement*, but by then the papal contest had ceased to afford opportunities for high political moves.